

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

**DAN MLADOSTI: PRAZNIK U SLUŽBI IZGRADNJE TITOVOG KULTA
LIČNOSTI**

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Hrvoje Klasić

studentica: Mateja Kralj

U Zagrebu, lipanj 2014.

SADRŽAJ

UVOD	4
2. KULT LIČNOSTI	7
2.1. Kult ličnosti: terminologija i osnovna obilježja	7
2.2. Kult ličnosti Josipa Broza Tita: karakteristike	7
3. TITOVA ŠTAFETA (1945.-1956.)	10
3.1. Prva „Titova štafeta“ 1945. godine.....	10
3.2. Raznovrsne štafete posvećene Titu.....	12
3.3. Obilježja „Titove štafete“ 1945.-1956. godine	13
3.4. Promjene obilježja štafete 1956. godine	16
3.5. Pokloni: simboli jačanja kulta Titove ličnosti	16
3.6. Štafeta- simbol zajedništva	18
4. ŠTAFETA MLADOSTI (1957.- 1980.).....	19
4.1. Dan mladosti 1957. godine	19
4.2. Smotre dostignuća i stvaralaštva mladih uoči Dana mladosti	20
4.3. Obilježja Štafete mladosti (1957.-1980.).....	22
4.4. Fenomen sleta na Dan mladosti	26
5. „I POSLIJE TITA, TITO!“	30
5.1. Titova smrt zaustavlja put Štafete mladosti.....	30
5.2. Ustrajnost na Titovu putu	32
5.3. Mladi traže promjene.....	36
5.4. Posljednje godine Štafete mladosti	41
5.5. Ukidanje Štafete mladosti.....	45
6. DAN MLADOSTI: SUVREMENO DOBA	48
6.1. Promjena u percepciji kulta ličnosti Josipa Broza Tita	48
6.2. Aktivna detitoizacija nakon 1990. godine	50

6.3. Promjene u medijskom izvještavanju o Danu mladosti.....	53
6.4. Titostalgija: terminologija i osnovna obilježja	55
6.5. Suvremene proslave Dana mladosti: obnova kulta Titove ličnosti?.....	58
ZAKLJUČAK	63
SAŽETAK.....	65
BIBLIOGRAFIJA	66

UVOD

Tema ovog diplomskog rada jest doprinos Dana mladosti kao jugoslavenskog praznika izgradnji Titovog kulta ličnosti. Iako je trčanje štafete, koja je bila sastavni dio manifestacija povodom Dana mladosti, bilo posvećeno omladini, ono je zapravo bilo sredstvo veličanja jednog vođe te odavanja počasti istom. Cilj rada jest analizom članaka iz izabranog dnevnog i tjednog tiska u razdoblju od 1945. godine do suvremenog doba istražiti kako je Dan mladosti kao praznik doprinosio izgradnji kulta Titove ličnosti. Posredstvom medija, poput novina, jugoslavenske su vlasti vršile propagandu čime je Josip Broz Tito postao sveprisutan u svakodnevnici građana.

Koristeći se kvantitativnom i kvalitativnom analizom novinskih članaka iz dnevnih novina *Vjesnika* te u novije doba *Večernjeg lista* te tjednih novina *Poleta* i *Komunista* istražiti ću koliko se pozornosti pridaje Danu mladosti, štafetnim trčanjima i smotrama uoči Dana mladosti u pojedinim vremenskim razdobljima. Pri tom je ključno pitanje kako i koliko tiskovni mediji mogu utjecati na stvaranje javnog mnijenja, te je li se posredstvom novina predodžba čitatelja o Danu mladosti uopće mijenjala tijekom 42 godine postojanja Štafete? Nakon ukidanja Štafete 1988. godine te kasnijeg raspada jugoslavenske države kao i stvaranja suvremenih republika na tom prostoru mijenja se percepcija javnosti o Josipu Brozu Titu. Kult Titove ličnosti u Hrvatskoj doživio je naglu preobrazbu nakon što je jedna od Titovih uzdanica, Jugoslavenska narodna armija, stala na stranu agresorske sile na Hrvatsku tijekom Domovinskog rata. Time su svi simboli i poveznice s Josipom Brozom Titom zadobile negativan predznak, pa tako i proslave Dana mladosti za koje se ne može sa sigurnošću utvrditi jesu li se uopće održavale. Zanimljivo je pojavljivanje fenomena titostalgije u suvremeno doba kao i obnova proslava Dana mladosti otprilike nakon 2000. godine čime se nameće pitanje obnove kulta Titove ličnosti.

Iako postoji mnoštvo radova koji se kritički osvrću na djelovanje Josipa Broza Tita, nijedan se u većem opsegu ne osvrće na proslave Titova rođendana, odnosno Dana mladosti. Zbog toga sam, kako bi saznala kako se provode proslave kao i štafeta trčanja, ponajviše konzultirala novinske članke iz tog razdoblja uz referiranje na nekolicinu članaka u različitim zbornicima radova koji se jednim dijelom bave tom temom. No, relevantne literature koja bi se kritički osvrnula, kako na organizaciju tako i na doprinos Dana mladosti jačanju Titova kulta ličnosti, zapravo nema. Postoje određene knjige koje obuhvaćaju proslave Dana mladosti, no one su napisane u vrijeme socijalizma u Jugoslaviji, tako da se ne može očekivati

da će iznijeti bilo kakvu kritiku Titova kulta ličnosti. Za analizu suvremenih proslava Dana mladosti koristila sam knjigu „O Titu kao mitu“ koja je nastala na temelju terenskog istraživanja etnologa i drugih znanstvenika na području Titova rodnog mjesta, Kumrovca.

U *prvom poglavlju* objasniti ću što je kult ličnosti, na koji se način razvija i koja su osnovna obilježja svakog kulta ličnosti. Opisat ću kako se izgrađivao kult ličnosti Josipa Broza Tita među stanovništvom Jugoslavije. Navest ću kroz koje je tri faze njegov kult ličnosti prolazio te kojim se sve sredstvima koristila propaganda jugoslavenskih vlasti da bi se obožavanje njegova lika i djela s vremenom sustavno širilo.

U *drugom poglavlju* opisat ću prvu fazu slavljenja Titova rođendana, koja se odnosi na razdoblje početnog formiranja kulta ličnosti od 1945. do 1957. godine. Objasniti ću kako se razvila ideja o štafetnom trčanju u čast Titova rođendana, kakva je bila organizacija prvih štafetnih trčanja te kako je taj čin doprinio izgradnji kulta Titove ličnosti. Navest ću primjere raznovrsnih štafeta posvećenih Titu kao i primjere poklona kojima se iskazivala ljubav i odanost prema državnom vođi.

U *trećem poglavlju* na temelju analize novinskih članaka objasniti ću na koji je način došlo do promjena u proslavi Titova rođendana, zašto se od 1957. godine njegov rođendan slavi kao Dan mladosti. Opisat ću kako su se, u toj drugoj fazi proslava, odvijale razne smotre stvaralaštva i dostignuća mladih svake godine uoči Dana mladosti. Istražit ću kako je fenomen sleta na Dan mladosti doprinio širenju Titova kulta ličnosti.

U *četvrtom poglavlju*, koje se temelji na analizi novinskih članaka u razdoblju od Titove smrti do ukidanja Štafete mladosti 1988. godine, istražiti ću kako se pomoću Dana mladosti očuvao posthumni kult Titove ličnosti. Opisat ću kako je postepeno došlo do zastarijevanja manifestacija Dana mladosti, do smanjenja važnosti i značaja te proslave nakon Titove smrti. Navest ću rasprave i polemike oko ukidanja ili očuvanja proslava Dana mladosti, kao i daljnjeg održavanja štafetnih trčanja, te naposljetku opisati proces ukidanja Štafete.

U *petom poglavlju* opisat ću kako je nakon raspada jugoslavenske države i stvaranja samostalnih država na tom prostoru kao i ponajviše izbijanjem Domovinskog rata promijenjena percepcija kulta Titove ličnosti. Navest ću obilježja razgradnje Titove karizme procesom aktivne detitoizacije koja se provodila zbog promijenjenih političkih okolnosti. Na temelju analize članaka u tisku pregledat ću kako se to odrazilo na proslave Dana mladosti,

jesu li se one uopće održavale. Na kraju rada, bavit ću se suvremenim razdobljem gdje ću opisati pojavu fenomena titostalgije te pokušati uvidjeti obnavlja li se suvremenim proslavama Dana mladosti kult Titove ličnosti.

2. KULT LIČNOSTI

2.1. Kult ličnosti: terminologija i osnovna obilježja

Kult ličnosti definira se kao javno nekritičko isticanje i obožavanje jedne osobe kao nepogrešivog političkog vođe društvenog napretka.¹ Izraz kult ličnosti prvi puta je upotrijebio Nikita Sergejevič Hruščov u izvješčaju na XX. kongresu Komunističke partije Sovjetskog Saveza 1956. godine. Pri tom je razdoblje vladavine svog prethodnika Josifa Visarionoviča Staljina označio „razdobljem kulta ličnosti“, obavijestivši zapanjene delegate kako je Staljin zapravo kriv za nepopravljive pogreške i zločine.² Prema sociologu Maxu Weberu svrha kulta ličnosti bila bi ojačati i osigurati dominantni položaj diktatora, a sredstva su za postizanje tog cilja obredno obožavanje, neprekidna vidljivost, stvaranje herojskih mitova, otklanjanje kritike i namjerno uspostavljanje distance.³ Pri tom se veoma važnim smatra spomenuto obilježje neprekidne vidljivosti s obzirom na to da je za širenje kulta najvažnija vizualna predodžba osobe na vlasti. S druge strane sociolog Todor Kuljić definira kult, karizmu i autoritet kao različite stupnjeve iracionalnog ili racionalnog ugleda političkog vođe, stečene spontanom prihvatanjem ili nametnute manipulacijom.⁴ Kult ličnosti posebno dolazi do izražaja kada pojedinci počinju koristiti masovne medije da bi o sebi stvorili idealiziranu i herojsku sliku lišenu kritike. Indoktrinacija je pri tom vršena u nekoliko oblika: putem umjetničkih djela, sustava obrazovanja, društveno političkih organizacija, historiografskih djela te putem već spomenutih masovnih medija u koje se ubrajaju novine, časopisi, fotografije te filmovi.

2.2. Kult ličnosti Josipa Broza Tita: karakteristike

Navedene osnovne karakteristike kulta ličnosti pronalaze se i u primjeru kulta ličnosti Josipa Broza Tita čiji se početak izgradnje smješta u vrijeme Drugog svjetskog rata.⁵ Josip Broz Tito je nakon uspjeha u ratu među narodom istaknut kao ratni heroj te su partijski propagandisti započeli među građanima snažno isticati njegovu besprijekornu karizmu. Karizma i crte osobnosti Josipa Broza Tita znatno su doprinijele širenju te prihvatanju kulta ličnosti među

¹ Hrvatska opća enciklopedija, s.v. Kult ličnosti, sv. 6: 338.

² Jasper Ridley, *Tito* (Zagreb: Prometej, 2000), 366. Dalje: Ridley, *Tito*.

³ Richard Overly, *Diktatori. Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2005), 124-125. Dalje: Overly, *Diktatori*.

⁴ Todor Kuljić, *Tito-sociološkoistorijska studija* (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2004), 366. Dalje: Kuljić, *Tito*.

⁵ Jože Pirjevec, *Tito i drugovi* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2012), 663. Dalje: Pirjevec, *Tito*.

stanovništvom jugoslavenske države. Svakodnevni odnos većine građana prema Titu je bilo radoznalo, srdačno i ushićeno divljenje fizički markantnom i elegantnom maršalu, čovjeku iz naroda s jednostavnim govorom, ali otmjenom i uzvišenom.⁶ Doživljavan je kao predsjednik s glumačkim šarmom, koji putuje svijetom i osmjehuje se, svečano odjeven.⁷ S obzirom na to da je kult ličnosti kroz povijest smatran rezultatom stvaranja idealne slike o vođi, bilo je važno kako će osoba na vlasti biti prikazana masi građana, pa je stoga bilo potrebno pomno izgrađivati Titov imidž. U godinama stvaranja Titova imidža ništa nije prepuštano slučaju. Za to se brinula skupina ljudi u koju su bili uključeni razni umjetnici, kipari, pjesnici, fotografi te snimatelji od kojih je svatko u svojoj grani zanimanja doprinio izgradnji njegova imidža.⁸ Stvaranje idealizirane vizualne predodžbe jedna je od najvažnijih stavki u procesu jačanja kulta ličnosti. Osobi na vlasti važno je omogućiti da bude prisutna u svim područjima života građana. Titova sveprisutnost bila je vidljiva već nakon 1945. godine kada su se njegove fotografije pojavljivale u svim vojarnama, uredima, pogonima, bankama te čak restauracijama i kavanama te tako postale nezamjenjiva karakteristika jugoslavenske svakidašnjice.⁹ No, za stvaranje idealizirane slike o Titu najzaslužniji su ipak masovni mediji. Svakodnevno prateći svaki njegov korak putem medija u očima građana stvarao se dojam idealnog vođe. Pirjevec tumači kako je jačanju Titova kulta doprinio čak i njegov izgled: “on ima glavu i lice vođe, to je glava za poprsja, profil za kovanice, ima nešto klasično, rimsko u glavi i licu tog čovjeka.”¹⁰ Prema tumačenju sociologa Todora Kuljića, evolucija kulta ličnosti Josipa Broza Tita može se slijediti u nekoliko faza koje ću ukratko opisati. Prvotnom fazom autoriteta vojskovođe i državnika smatra se razdoblje između 1941. i 1949. godine u kojoj se Josip Broz oslanja na Staljinovu karizmu. Pri tome se ugled jugoslavenskog vođe temelji na povezanosti s „velikim učiteljem i vođom svjetskog proletarijata“ te se smatra kako je njegov kult ličnosti dijelom imitacija Staljinova kulta.¹¹ Odlaskom iz pozicije Staljinove sjene kult Josipa Broza poprima samostalnu fazu, u kojoj se u razdoblju od 1949. do 1980. godine, afirmira kao kult vođe partije i države. Tada je Titova karizma zadobila razvijenu masovnu podršku te postala trajna i spontana, što je rezultat pojačane propagande koja je bila vidljiva i po povećanju broja

⁶Kuljić, *Tito*, 410.

⁷Isto, 410-411.

⁸Nikita Bondarev, „Tito's cult: chronological borders and intensity“ u: *Tito-viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Arhiv Jugoslavije, 2011), 754.

⁹Pirjevec, *Tito*, 664.

¹⁰Isto, 663.

¹¹Kuljić, *Tito*, 397.

objavljenih Titovih slika u medijima.¹² Posljednja faza posthumnog ideološkog i državnog kulta obilježena je smišljenim njegovanjem karizme koja je građena dugi niz godina, da bi s raspadom Jugoslavije bila potisnuta. Prema Kuljićevu mišljenju, nakon smrti Josipa Broza Tita, kult se instrumentalizira tako da svatko njime upravlja u smjeru ostvarivanja vlastitih interesa.¹³ Obožavanje Titova lika i djela širilo se na mnogo načina svojstvenih upravo kultu ličnosti. Pri uvjeravanju pojedinaca u ispravnost političke ideologije teoretski pristup čini se neupotrebljiv, već se ideologija ugrađuje u praksu, u svakodnevicu pojedinaca, čime postaje dio životnoga iskustva. Ideologija jugoslavenkog socijalizma se putem prepoznatljivih obrazaca oblikovanja javnog mnijenja usadila u društvo i život pojedinaca. Josip Broz Tito bio je svjestan važnosti medija u konstruiranju i održavanju socijalističkog političkog imaginarija. Snimani su mnogobrojni filmovi koji su trebali pokazati vođu kao narodnog heroja, pisane su pjesme koje su ga veličale, podizani mnogi spomenici, po njemu imenovane ulice, trgovi i gradovi, slavljeni državni praznici njemu u čast kao što je bio i Dan mladosti, koji se slavio na Titov rođendan, 25. svibnja.¹⁴ Dan mladosti, odnosno proslava Titova rođendana, bila je manifestacija koja je dodatno potencirala Titov kult ličnosti. Koliko je u stvaranju Titova kulta ličnosti bila važna propaganda od strane državnog aparata može se uvidjeti prema riječima Milovana Đilasa¹⁵ u kojima traži da se pomoću proslave na nenametljiv način istakne Titova uloga u ratu i izgradnji Partije, da se kroz slavlje iskaže sva ljubav širokih masa jednom veličanstvenom vođi.¹⁶ Iako je trčanje štafete, koja je bila sastavni dio manifestacija povodom Dana mladosti, bilo posvećeno omladini, ono je uvijek bilo sredstvo veličanja jednog vođe i odavanja počasti istom. Kako je Dan mladosti postao praznik u službi izgradnje kulta Titove ličnosti, da bi ga tijekom četrdesetak godina štafetnih trčanja proširio, te ga naposljetku nakon Titove smrti postepeno oslabio, pokušat ću objasniti u idućim poglavljima.

¹²Isto, 404.

¹³Isto, 416.

¹⁴Dražen Nemet, „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“, *Pro tempore*, 3(2006), 110. Dalje: Nemet, „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“.

¹⁵Josip Broz Tito je 1938. godine oformio privremeno partijsko rukovodstvo u kojeg su, pored njega, ušli Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković i Milovan Đilas. Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008* (Zagreb: Europapress holding : Novi liber, 2008), 166. Dalje: Goldstein, *Hrvatska*.

¹⁶Kuljić, *Tito*, 400.

3. TITOVA ŠTAFETA (1945.-1956.)

3.1. Prva „Titova štafeta“ 1945. godine

Iako je Josip Broz Tito rođen 7. svibnja 1892. godine¹⁷ u Kumrovcu, malom mjestu nedaleko Zagreba, na samoj granici Hrvatske sa Slovenijom, rođendan je ipak slavio 25. svibnja. Taj datum zapisan je u jednom dokumentu domobranstva Austro-Ugarske, a također se tumači kako je Tito prihvatio taj datum kao službeni dan proslave rođendana nakon neprijateljskog desanta na Drvar 1944. godine.¹⁸ Treća strana objašnjenja govori o Titovoj potrebi da pri početku svog revolucionarnog djelovanja pred brojnim unutarnjim i vanjskim neprijateljima sakrije svoj pravi identitet pa je tako u lažnim dokumentima koje je koristio 25. svibnja naveden kao datum njegova rođenja.¹⁹ Ideja o proslavi Titova rođendana rodila se 1945. godine u Kragujevcu u Srbiji kada se tamošnja omladina zapitala kako da mu na poseban način čestita 53. rođendan dok još veći dio zapadne Jugoslavije nije bio oslobođen.²⁰ Profesor gimnastike Josip Prohaska, maratonac i nekadašnji član Sokolskog društva, predložio je da se čestitka u Titovu čast uputi u obliku štafete koju bi mladići i djevojke trčeći odnijeli u Beograd.²¹ Uočava se povezanost ideje o štafetnom trčanju kroz Jugoslaviju s predratnim nošenjem „Kraljeve štafete“ koju su članovi Sokolskog saveza Kraljevine Jugoslavije od 1936. godine predavali povodom rođendana kralju Petru II. Karađorđeviću.²² Zamisao o prenošenju štafetne palice prihvatio je u travnju 1945. godine Centralni odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije čime je lokalna inicijativa Kragujevčana postala savezna.²³ Time je ideju da se putem štafeta izrazi ljubav i poštovanje mlade generacije prema Josipu Brozu Titu prihvatila sva omladina Jugoslavije, čime se pak spontano razvila manifestacija koja je bila jedinstvena u svijetu. Iako su mladi zamislili da se štafeta prenosi

¹⁷Službeno je Titov rođendan slavljen 25. svibnja, iako je rođen 7. svibnja 1892. godine. Taj datum, 7. svibnja, zabilježen je kao datum Titova rođenja u crkvenim registrima u kojima su ubilježena rođenja sve djece još od sedamnaestog stoljeća. Ridley, *Tito*, 23.

¹⁸Tvrtko Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 171. Dalje: Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“.

¹⁹Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, „Uvod. Politička mjesta u transformaciji“, u: *O Titu kao mitu proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 19. Dalje: Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Uvod. Politička mjesta u transformaciji“.

²⁰Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 172.

²¹Ana Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“ u: katalog *Štafete 1945-1987* (Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2008), 13. Dalje: Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“.

²²Veselinka Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete-štafete mladosti“ u: katalog *Štafete 1945-1987* (Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2008), 24. Dalje: Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete-štafete mladosti“.

²³Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 172.

preko svih bojišta te da je prenose djevojke i mladići, ali uz pomoć boraca, ta zamisao nije ostvarena. Sredinom svibnja 1945. godine oslobođen je čitav jugoslavenski teritorij tako da je prva štafeta ipak prošla oslobođenom zemljom. Odlučeno je da će svaka republika poslati po jednu štafetu, dok je mladim Kragujevcanima pripala čast da u Beograd pošalju svoju posebnu palicu. Uz štafetne palice naposljetku je nošena i Plava knjiga Kragujevčana uz čiji se nastanak veže posebna priča. Naime, štafeta koju su Kragujevčani trebali prenositi dana je na izradu tvornici oružja koja je izradila duguljast cilindar od sjajnog lima, no on je izgledao neugledno. Tako da su prvotnu ideju štafetne palice zamijenili knjigom koja se sastojala od potpisa aktivne omladine, njih 15000, koji su na taj način prosljedili Titu svoje rođendanske pozdrave.²⁴ Knjiga je dobila naziv po boji korica koje su po prvotnoj zamisli trebale biti od crvenog platna, no tada ga u Kragujevcu nije bilo.²⁵ Iako je organizacija štafetnih trčanja trajala mjesecima, putem se ipak nailazilo na poteškoće koje su nositelji naposljetku prevladali. No najveći problem bio je u tome što Tito nije bio u Beogradu kako bi primio štafete već su predane generalnom sekretaru jugoslavenske vlade Mitru Bakiću koji je omladini objasnio da je Tito odsutan veći dio svibnja zbog neodgodivog posla u Zagrebu.²⁶ Kako je kult Titove ličnosti bio tek na početku izgradnje, bilo je važno očuvati besprijekornu sliku o Titu. Tako da iako Tito nije osobno primio štafete, smatrano je važnim da se barem zahvali mladima na organizaciji prenošenja štafeta. Na put prema Zagrebu zrakoplovom su krenuli predstavnici omladine iz svake republike, iz Jugoslavenske narodne armije, Trsta te čak četvero mladih iz Kragujevca.²⁷ U javnosti je Tito ostavljao dojam susretljivog i nasmijanog idola omladine. Kako bi se takav imidž očinske figure nastavio, Josip Broz se prema mladima postavljao kao čvrst autoritet, ali opet srdačnog i dobronamjernog stava. Tijekom susreta omladina se tako družila s Titom, zajedno su plesali kolo te pjevali.²⁸ U spomen na prvu nošenu štafetu u Kragujevcu je podignut brončani spomenik „Prvoj Titovoj štafeti“ sa zabilježenim datumom izrade prve palice, 22. svibnja 1945. godine.²⁹

²⁴Momčilo Stefanović, *Titova štafeta mladosti* (Beograd: Mladost, 1988), 6. Dalje: Stefanović, *Titova štafeta*.

²⁵Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“, 13.

²⁶Stefanović, *Titova štafeta*, 7.

²⁷Isto, 8.

²⁸Isto, 8.

²⁹Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 172.

3.2. Raznovrsne štafete posvećene Titu

Broj se štafeta iz godine u godinu povećavao, kao i broj nositelja štafetnih palica, da bi već 1950. godine broj nositelja bio veći od milijun.³⁰ Organizacija puteva kojima su se kretale štafete kao i njihov broj nije se prepuštao slučaju, već je bio unaprijed određen. Štafete su se tako dijelile na glavne i lokalne. Glavne su bile republičke štafete, štafete glavnih gradova tih republika, kao i Armije, dok su se uz njih svake godine izmjenjivali još deseci štafeta čiji su se darovatelji mijenjali u skladu s nastalom društvenom i političkom situacijom.³¹ Pri tom je Jugoslavenska narodna armija svake godine slala po nekoliko štafeta s pozdravima Titu. Svaki od rodova unutar Armije poput zrakoplovstva, kopnenih snaga, mornarice, graničara i padobranaca posebno su željeli Predsjedniku države uputiti čestitke povodom njegova rođendana. Svake godine uz glavne štafete nošene su i mnogobrojne lokalne te regionalne štafete koje su se ujedinjavale s glavnim štafetama, a predavane su lokalnim rukovoditeljima na mitinzima koji su bili organizirani u sjedištima okruga.³² Često su štafete tog razdoblja bile zamišljene kao simboličke poveznice Tita i nekog mjesta koje je bilo dio njegove povijesti. Tako npr. godine 1956. posebnom štafetom koja je polazila iz Kraljevice željelo se prisjetiti radnih dana Josipa Broza Tita u tamošnjem brodogradilištu. Želeći obilježiti tu povijesnu povezanost s Titom, na koju su radnici brodogradilišta bili iznimno ponosni, štafeta je polazila iz brodograđevne radionice u kojoj je Tito obavljao svoj posao kao bravarski radnik.³³

Cilj štafetnih trčanja u prvome periodu bio je okupiti što veći broj mladih, kao i pripadnika ostalih dobnih skupina, kako bi svojim čestitkama uveličali proslavu Titova rođendana. Mnoštvo mladih svake je godine bilo uključeno u taj projekt okupljanja te odavanja počasti Josipu Brozu. Mladi su bili potaknuti uključivati se u niz društvenih organizacija u kojima bi se druženjem jačala njihova međusobna povezanost te bi se time stvarala sve složnija jugoslavenska zajednica, održavao bi se imaginarij idealnog socijalističkog društva. Tako da su uz republičke štafete trčane i mnogobrojne štafete sportskih i društvenih organizacija poput: Saveza boraca, Saveza narodne tehnike, Saveza za konjički sport, biciklističke, streljačke, planinarske, vatrogasne te omladinske štafete koje su odaslane s radnih akcija, uz štafete koje su odaslali graditelji nečega važnog što se gradilo u pojedinačnim godinama

³⁰Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“, 15.

³¹Isto, 15.

³²Isto, 15.

³³Vjesnik, „Obimne pripreme i svečani program“, 19.5.1956.

poput autoputa, pruge, hidroelektrana.³⁴ Posebne štafete odaslale su tijekom prvih godina „Titove štafete“ i pionirske organizacije iz čitave Jugoslavije. Naime, povezanost pionira s Titom njegovala se od osnovnoškolskih dana.³⁵ Okupljanje velikog broja mladih u masovnim sportsko zabavnim manifestacijama uoči proslave Titova rođendana bilo je dio političkog rada državne propagande kako bi time potaknuli sve one koji već nisu bili članovi Komunističke Partije Jugoslavije³⁶ ili Saveza komunističke omladine Jugoslavije³⁷ da im se pridruže. Mnogobrojne štafete koje su odaslane povodom Titova rođendana bile su različitog oblika i sadržaja, te se već prema sadržaju, koji je načinjen na štafeti, moglo prepoznati njezina pošiljatelja. Najčešće su štafete bile drvene ili metalne, na njihovu su se vrhu nalazili simboli Jugoslavije, zvijezda petokraka ili plastična buktinja. Svaka od odaslanih štafetnih palica u svom šupljem dijelu, sadržavala je pisane poruke, odnosno čestitke upućene Josipu Brozu Titu za njegov rođendan. Poruka je bilo mnogo više nego samih štafetnih palica s obzirom na to da bi se u jednu štafetu stavljalo i po desetak čestitki.³⁸ Tumači se kako su pisanim porukama izražavani ljubav te poštovanje prema liku i djelu Josipa Broza Tita. Pri tom se takvo izražavanje emocija i zamišljena komunikacija s Titom uočavaju i na ručno oslikanim porukama kao i na porukama pisanim dječjom rukom na običnom bijelom papiru.³⁹ Vrijednost napisanih poruka zasigurno je velika s obzirom na to da su one autentičan dokaz koliko je Titov kult bio značajan među svim generacijama.

3.3. Obilježja „Titove štafete“ 1945.-1956. godine

U prvoj Titovoj štafeti 1945. godine sudjelovalo je preko 12500 mladih koji su prenijeli šest republičkih štafeta, štafetu Jugoslavenske narodne armije, Julijske krajine kao i posebnu

³⁴Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete-šafete mladosti“, 24.

³⁵Pionirska organizacija Jugoslavije utemeljena je na Prvom antifašističkom kongresu omladine Jugoslavije održanom od 27. do 29. prosinca 1942. godine u Bihaću. Savez je okupljao svu djecu u Jugoslaviji, bilo je uobičajeno pripadati toj organizaciji. Trenutak kada su sedmogodišnjoj djeci, na kolektivnoj svečanosti koja je okupljala sve đake prvih razreda u jednoj školi vezivane crvene marame, označavao je kraj neobavezujućeg djetinjstva i trenutak stupanja u socijalistički kolektiv, prvi od mnogih u nizu njihove ideološke i političke socijalizacije. IldikoErdei, „Odrastanje u poznom socijalizmu- od pionira malenih do vojske potrošača“, u: *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.), 205.

³⁶Socijalistička radnička partija Jugoslavije utemeljena je 1919. godine da bi već u lipnju 1920. bila preimenovana u Komunističku partiju Jugoslavije. Prema prvotnom programu Partija se trebala boriti za rušenje buržoaskog poretka i uspostavu diktature proletarijata. Goldstein, *Hrvatska*, 52.

³⁷Savez komunističke omladine Jugoslavije osnovan je u listopadu 1919. godine kao komunistička omladinska organizacija. Redovito se ime saveza skraćivalo po njegovoj kratici SKOJ, tako da su članove te omladinske organizacije nazivali „skojevcima“. Goldstein, *Hrvatska*, 52.

³⁸Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“, 15.

³⁹Isto, 15.

štafetu Kragujevčana.⁴⁰ Tih prvotnih godina nošenja štafetnih palica uočava se prisutnost sjećanja na pobjedu u ratu, na Josipa Broza Tita gleda se kao na heroja koji je predvodio oslobođenje Jugoslavije. Gradi se svojevrsna karizma Tita kao ratnog heroja te se na suptilan način pokušava nametnuti njegova uloga idola omladine. Time se počinje graditi njegov kult ličnosti, on postaje osoba prema kojoj se treba odnositi s poštovanjem i ljubavlju bez kritiziranja njegova vodstva. Novostvorena komunikacija i povjerenje između Tita i mladih trebalo bi biti uzajamno što se primjećuje prilikom Titova obraćanja omladini. Tom prilikom naglašava bezuvjetno povjerenje u mlade te smatra da su oni sposobni biti nositelji te borbe: „Mi smo sada izvojevali slobodu. Uništili smo vanjske neprijatelje. Ali sada dolazi nova borba, borba za izgradnju i obnovu. Ja sam uvjeren da ste vi u potpunosti spremni na ovu borbu i da ćete dati svoj veliki doprinos tom velikom djelu.“⁴¹

Dnevne novine u svibnju, svake godine prvotnog perioda štafeta, svakodnevno izvještavaju o njihovom kretanju na zadnjim stranicama novina. Kako se približava datum Titova rođendana tako se i broj članaka o štafetnom trčanju povećava te oni postepeno prelaze iz informativnog tona, kakav je početkom svibnja, do mnogo opsežnijih i sadržajno bogatijih članaka. Štafeta je okupljala građane oko zajedničkog događaja te se tom masovnošću okupljenih, kao i onih što nose štafetu, legitimirala Titova vlast. U svakom manjem gradu ili mjestu kroz koji štafeta prolazi priređuje se svečano preuzimanje te u već unaprijed dogovorenoj satnici netko od članova partije pozdravlja okupljeno mnoštvo. Upravo je cilj štafetnih trčanja bio da štafetna palica prođe kroz što više ruku, čime su se građani i mladi koji su je dotaknuli, ali i oni koji su je samo vidjeli, osjećali bliže svome idolu. Na taj je način štafeta postala simbol izražavanja ljubavi i poštovanja te se time širio kult Titove ličnosti. Specifična štafeta odaslana je 1950. godine krenuvši na put izvan granica Jugoslavije. Štafeta trgovačke mornarice imala je posebnu putanju, polazeći iz španjolskog rta Finistrina odakle ju je mornarica prenijela do Jadranskog mora.⁴² Svakodnevno se u medijima prati put glavne štafete Narodne Republike Hrvatske koja se u svim mjestima koje posjeti svečano dočekuje i ispraća na daljnji put do Zagreba, gdje se tradicionalno svake godine prilikom prolaska republičke štafete organizira veliko slavlje. Uviđa se simbolička važnost štafetnih trčanja kao najveće poveznice Tita i njegovih građana koji ga smatraju dostojnim uzorom. Zbog toga prilikom nošenja štafeta naviru snažne emocije i ljubav prema Titu: „Na zagrebačkim ulicama okupilo se mnoštvo

⁴⁰Stefanović, *Titova štafeta*, 15.

⁴¹Isto, 15.

⁴²Vjesnik, „Prekooceanska štafeta trgovačke mornarice“, 20.5.1950.

pozdravljajući republičku Štafetu koja će se zajedno sa štafetnim palicama ostalih Republika predati Titu. Nošenje Štafete među tim radnicima, studentima, seljacima i omladincima izazvao bi izniman osjećaj ponosa što je republička štafeta ikada prolazila kroz njihove ruke.“⁴³

Od 1946. pa sve do 1956. godine Josip Broz Tito osobno je primao posljednje nositelje štafete pred Bijelim dvorom⁴⁴, čemu je prethodio svečani doček štafeta na Trgu Republike u Beogradu. Tako se od 1946. godine stvorio obrazac po kojem je Tito primao štafete, svake godine na istom mjestu uz pozdravljanje okupljenih svečanim govorom. Često bi se u novinskim člancima ukazivalo na to da je Tito izgradio spomenuto povjerenje u mlade kao i izražavao zahvalnost što bezuvjetno vjeruju u njegovo vodstvo. Druge godine nošenja štafete nastavlja se prisjećanje na minuli rat, potencira se uvjerenje da omladina može nastaviti daljnje jačanje zemlje. Možda je to učinjeno sa svrhom da bi mladi stekli uvjerenje da posjeduju znatnu ulogu u društvenom sustavu države, da su bitni članovi zajednice koji će unaprijediti njenu budućnost, što se pokazuje prilikom preuzimanja štafete 1946. godine: „Jasno je da mi stariji osjećamo veliko zadovoljstvo i ne osjećamo nikakvu zabrinutost za budućnost naše zemlje, jer znamo da će takva omladina kao što je naša znati da sačuva ne samo ono za što smo se borili, nego da će izgraditi takvu budućnost o kakvoj su samo mogli sanjati naši preci i naša omladina.“⁴⁵ Koncept primanja štafete prvi je puta izmijenjen 1953. godine kada su nakon predavanja štafete u dvorištu Bijelog dvora u Beogradu članovi Saveza za tjelesno obrazovanje „Partizan“ izveli kraći program sačinjen od gimnastičkih vježbi.⁴⁶ Povodom desetogodišnjice uvođenja štafetnih trčanja kao dio proslave Titova rođendana završna svečanost preseljena je s Trga Republike na stadion Jugoslavenske narodne armije, odakle su nositelji štafete išli prema Bijelom dvoru.⁴⁷ U ovome razdoblju tzv. „Titove štafete“ Tito bi poslije primanja štafetne palice organizirao razgovor i primanje posljednjih nositelja štafete te brojnih gostiju koji su bili predstavnici društvenih organizacija, radnih kolektiva ili sportskih društava s namjerom jačanja njegove uloge kao idola i uzora u narodu čime se posljedično nastavljao i rast njegova kulta ličnosti.

⁴³Vjesnik, „Svečani doček glavne štafete u Zagrebu“, 21.5.1956.

⁴⁴Bijeli dvor bio je Titova rezidencija u Beogradu. Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 172.

⁴⁵Borisav Džuverović, *25.maj Dan mladosti* (Beograd:Vojnoizdavački zavod, 1974), 41. Dalje: Džuverović, *25.maj*.

⁴⁶Kastratović Ristić, „Proslave u čast- Titova štafeta- štafeta mladosti“, 25.

⁴⁷Panić, „Štafeta- simbol zajedništva“, 16.

3.4. Promjene obilježja štafete 1956. godine

Nakon 12 godina nošenja takozvane „Titove štafete“ Josip Broz Tito ustvrdio je da je došlo vrijeme za promjenu uobičajenog obrasca štafete. Prilikom primanja štafetne palice 1956. godine objavio je da taj dan treba ujedno pripasti mladima: „Na kraju drugovi i drugarice, želio bih da 25.maj uvijek bude smotra naše mladosti, želio bih da to bude dan sporta naše jugoslavenske omladine, dan fizičke i duhovne smotre.“⁴⁸ Odlučeno je da se umjesto dosadašnjih štafetnih palica šest republika, Beograda te Jugoslavenske narodne armije preda predsjedniku Titu samo jedna štafeta palica značajnog imena: „Štafeta mladosti“. Time je ta jedna Štafeta postala simbol odnosno predstavica svih republičkih, armijskih i drugih štafeta iz komuna, radnih kolektiva ili škola.⁴⁹ Raspravljalo se i o imenu manifestacije te je donijeta odluka da će se od tada proslava nazivati „Dan mladosti“, čime je Titov rođendan pomalo pao u drugi plan. S jedne strane, smatra se kako se time Josip Broz Tito želio udaljiti od vidljive daljnje izgradnje kulta ličnosti upravo u razdoblju kada je u Sovjetskom Savezu bio osuđivan te kritiziran kult Staljinove ličnosti.⁵⁰ Dok se s druge strane tumači kako se ovim potezom, kojim je dan njegova rođendana postao i danom omladine, željelo Tita približiti mladima, jače ih vezati uz idealiziranu sliku Tita kao narodnog idola.

3.5. Pokloni: simboli jačanja kulta Titove ličnosti

Uz štafete, najistaknutiji simboli poštovanja, ljubavi te odanosti prema liku i djelu Josipa Broza Tita bili su raznovrsni pokloni koje je dobivao od mnogobrojnih darivatelja, kako uoči proslave svog rođendana tako i na sam dan svečanosti, 25. svibnja. Simbolička vrijednost poklanjanja bila je iznimno velika za darivatelja koji je time uspostavio direktnu komunikaciju s vođom države. Praksa darivanja Josipa Broza Tita shvaćena je kao proces kojim se jačala društvena kohezija, odnosno kao proces kroz koji je pojedinac ili kolektiv pozicioniran i afirmiran kao član socijalističke zajednice. Smatra se kako je upravo 25. svibanj u očima građana imao privid dana kada između njih i Josipa Broza Tita postoji posebna emotivna veza. Upravo je na taj dan ustaljena praksa darivanja, koja je trajala cijele godine, doživjela svoj količinski vrhunac te se tumačila kao društveno poželjno ponašanje. Iako je poklanjanje u početku Titove vladavine bilo spontano, kako je vrijeme prolazilo ono je postalo važan dio političke prakse. Najvećim se dijelom pokloni koje je Tito dobio za svoj

⁴⁸Stefanović, *Titova štafeta*, 31.

⁴⁹Isto, 32.

⁵⁰Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete – štafete mladosti“, 25.

rođendan danas čuvaju u Muzeju istorije Jugoslavije u Beogradu. Pokloni koji se tamo nalaze, prema Čoloviću se dijele na dvije kategorije. Prvu kategoriju čine pokloni koji imaju osnovu u tradicionalnoj seoskoj kulturi kao što su izvezene maramice, stolnjaci, jastuci, jastučnice, čarape, papuče, cipele, šeširi i ostale slične rukotvorine.⁵¹ Darivateljima ovakvih poklona smatraju se žene sa sela, stolarski radnici i drugi „obični“ ljudi, a među njima i oni čijoj je djeci Tito bio kum.⁵² Pokloni ove vrste nemaju veliku političku vrijednost, no iznimno su vrijedni za širenje Titova kulta ličnosti. Naime, preko tih poklona široke narodne mase izražavale su svoju ljubav i poštovanje prema Josipu Brozu Titu, nazivamo ih „poklonima od srca“ kojima se pokazivalo koliko ga obožavaju. Ujedno, slanje ovakvih poklona, koje su najčešće izradile žene, slagalo se s idealiziranom slikom Jugoslavije koju je propagandni aparat nastojao izgraditi. Prema tome, izgrađivala se prividno idealna slika naroda i narodnosti Jugoslavije kao složne obitelji čiji najvažniji član nije otac tih naroda, nego njihov „najveći sin“⁵³ kojem majke poklanjaju izvezene rukotvorine.⁵⁴ Drugu skupinu poklona čine oni koje su pretežno slali muškarci, vojnici ili radnici odnosno radnički kolektivi. U velikom broju slučajeva u njih se ubrajaju makete raznih strojeva, alata i pribora, tvorničkih proizvoda te ostali proizvodi koji se mogu karakterizirati kao oni vezani za rad i „radnog čovjeka“.⁵⁵ U tu skupinu proizvoda mogu se ubrojiti makete proizvoda kojima se željelo pokloniti nešto vezano za granu industrije u kojoj su građani radili poput minijturnih autobusa, automobila, dizalica, traktora, plugova ili pak makete ljevača te rudara.⁵⁶ Pošiljatelji bi tako Titu simbolički darovali sebe, samo u umanjenom obliku. Iz navedenih primjera uviđa se kako su ovi pokloni primarno vezani uz onoga tko daruje, naglašavajući njegovo područje rada, tako da poklon nije samo znak pažnje ili zahvalnosti voljenom vođi već ima tendenciju usmjeriti pažnju na samog darivatelja. Darivanje predstavlja simboličku razmjenu darova između naroda i vođe, poklonom se narod nastoji zahvaliti Titu, ali u očima naroda nijedan dar neće biti dovoljno velik naspram onoga čime ih je Tito zadužio, odnosno učinio za njih.⁵⁷

⁵¹Ivan Čolović, „O maketama i štafetama“, u: *VlasTito iskustvo*, ur. Radonja Leposavić (Beograd: Samizdat, 2005), 137. Dalje: Čolović, „O maketama i štafetama“.

⁵²Čolović, „O maketama i štafetama“, 137.

⁵³Svoju ljubav prema Josipu Brozu Titu narod jugoslavenske zajednice često je naglašavao i veličanjem Tita nazivima poput „najveći sin“, „najveća slava“, „naš ponos“, „oličenje svega najboljega“. Vjesnik, „Tito naša slava i ponos“, 25.5.1950.

⁵⁴Čolović, „O maketama i štafetama“, 137.

⁵⁵Isto, 137.

⁵⁶Isto, 137.

⁵⁷Ivana Radovani, „Izvjestavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi“, u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb:

3.6. Štafeta- simbol zajedništva

Ujedno kao i raznovrsni pokloni, štafete se također očituju kao simboli odanosti, poštovanja i ljubavi prema Josipu Brozu Titu. Smatrane su poveznicama ne samo između Tita i građana, već simbolom zajedništva svih ljudi unutar jugoslavenske zajednice. Primanje, prenošenje i predavanje štafeta može se opisati kao simbolična kontaktna komunikacija, kojom bi se povezivali svi koji su imali priliku uzeti štafetnu palicu u ruke i predati je dalje. Na sličan način štafeta je povezivala simboličnim fizičkim dodirima sve gradove, sve staze, sve planine i mora kojima su trčali, plivali, brodili ili letjeli njeni nositelji.⁵⁸ Pri tom se od strane propagandnog režima pazilo da su sve trase kojima je štafeta prolazila povezivale povijesna mjesta ili poprišta velikih bitaka u ratu.⁵⁹ Smatra se da je štafeta crpila svoju simboličku političku vrijednost upravo iz dodira što većeg broja ruku, čime je najbolje manifestirana ideja zajedništva. Cilj komunikacije posredstvom štafetne palice bio je u tome da se između građana Jugoslavije i raznih njenih krajeva uspostavi direktna, međusobna veza te da se svi na isti način povežu s Titom, kao posljednjim primateljem tog predmeta.⁶⁰ Ta veza obistinila se prilikom držanja štafetne palice u ruci, čime bi zapravo svatko od nositelja: „prisno iz srca stisnuo ruku čovjeku koji je uvijek bio čelni u koloni ratnika na slavnim bojištima revolucije, dovodeći je do prvog i najvećeg cilja slobode.“⁶¹ Fenomen štafetnih trčanja širio se tako da je štafeta svake naredne godine postajala sve masovnija, da bi ubrzo prerasla u najširu te najomiljeniju manifestaciju mladih Jugoslavije.⁶² Izrazita masovnost nositelja štafetnih palica simbolički je legitimirala autoritet kojemu je predavana kao rođendanski poklon.⁶³

Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 425. Dalje: Radovani, „Izvjestavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi“.

⁵⁸Čolović, „O maketama i štafetama“, 141.

⁵⁹Vladimir Kecman, *Titova štafeta- štafeta mladosti* (Beograd: Memorijalni centar „Josip Broz Tito“, 1985), 17. Dalje: Kecman, *Titova štafeta*.

⁶⁰Čolović, „O maketama i štafetama“, 141.

⁶¹Stefanović, *Titova štafeta*, 2.

⁶²Kecman, *Titova štafeta*, 19.

⁶³Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 173.

4. ŠTAFETA MLADOSTI (1957.- 1980.)

4.1. Dan mladosti 1957. godine

Prema odluci Josipa Broza Tita da se Štafeta preobrazi u novo ruho, 1957. godine trčana je jedna, savezna Štafeta koju će Brozu predati najbolji omladinac.⁶⁴ Štafeta je nakon dvanaest godina doživjela preobražaj te će od sada još jače simbolično povezivati Predsjednika Tita i omladinu Jugoslavije s obzirom na to da će se 25. svibnja istodobno proslavljati Titov rođendan kao i Dan mladosti, dan nanovo posvećen mladima. Te 1957. godine Štafeta mladosti krenula je početkom svibnja iz Titova rodnog mjesta, Kumrovca, odakle ju je ponio mladi zemljoradnik Vilim Broz.⁶⁵ Statistički podaci pokazuju da je Štafeta mladosti te godine prešla izuzetno dalek put od oko 58 000 kilometara, a prenosilo ju je oko 850 000 mladića, djevojaka, pionira, pripadnika Jugoslavenske narodne armije kao i ostalih građana.⁶⁶ Masovnost mladih koji su željeli prenositi Štafetu jačalo je izgradnju kulta Titove ličnosti. Odlukom da se Titu predaje jedna Štafeta ukinut je običaj da Predsjednik prima više glavnih štafeta kao što se to prakticiralo proteklih godina. Time je savezna Štafeta zadobila jednu novu funkciju po kojoj se bitno razlikovala od prijašnjih štafeta. Naime, simbolično je predstavljala ljubav, odanost i poštovanje širokih masa prema Josipu Brozu Titu čime je učvršćivana njegova vrhovna politička pozicija, a ujedno je predstavljala i stotine lokalnih štafeta koje do njegovih ruku više ne dolaze. O tome svjedoči monografija o štafetama: „Kao simbol svih štafeta, koje i dalje nose pozdrave iz svih krajeva Jugoslavije, Štafeta mladosti sa porukom omladine, naroda i narodnosti, uručivana je drugu Titu na dan njegovog rođendana.“⁶⁷ Preinaka u dotad uobičajenom obrascu nošenja Štafete bila je vidljiva i u promjeni mjesta završnog primanja štafetne palice. Prvi se puta te godine centralna proslava i primanje Štafete nisu odigravali pred Bijelim dvorom, Titovom rezidencijom, već na stadionu Jugoslavenske narodne armije, koji se također nalazio u Beogradu.⁶⁸ Prvu Štafetu mladosti, u ime mladih Jugoslavije, Josipu Brozu Titu predao je Miko Tripalo, tadašnji predsjednik Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije.⁶⁹ Uz centralnu proslavu na stadionu Jugoslavenske narodne armije na Dan mladosti održavale bi se manifestacije diljem Jugoslavije. Važan doprinos slavlju Titova rođendana davali su članovi Saveza za fizički

⁶⁴Isto, 173.

⁶⁵Džuverović, 25. maj, 42.

⁶⁶Isto, 42.

⁶⁷Kecman, *Titova štafeta*, 8.

⁶⁸Džuverović, 25. maj, 43.

⁶⁹Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 173.

odgoj „Partizan“ koji su diljem zemlje organizirali sletove, akademije i razna sportska natjecanja. Posebno se isticao masovan slet nazvan po simboličnoj krilatici „Bratstvo i jedinstvo“ koji se 1957. godine održavao u Bihaću, a na kojem su sudjelovali građani iz čitave Jugoslavije, tj. 60-ak društava iz Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine.⁷⁰

4.2. Smotre dostignuća i stvaralaštva mladih uoči Dana mladosti

U razdoblju nošenja Štafete mladosti, uz štafetna trčanja, mladi su željeli na još mnoge načine čestitati rođendan Predsjedniku Titu. Naime, svibanj se svake godine mogao prozvati mjesecom Tita i mladih. Ne samo zbog stapanja njihova dana, Dana mladosti i Titova rođendana u dvostruki simbol mlade generacije, već i zbog mnogobrojnih izložbi, festivala, sportskih natjecanja te kulturno umjetničkih smotri koje su mladi organizirali u čast Dana mladosti. U gradovima iz kojih je polazila štafeta, kao i kroz koje je prolazila, pripreman je sadržajan program poput recitala ili izložbi u kojima su sudjelovali učenici i omladinci, a s vremenom su organizirani i koncerti, što je za manja mjesta bio središnji događaj te godine.⁷¹ Odluku o obliku i karakteru manifestacija, koje su se održavale u gradovima kroz koje je štafeta prenošena, donosili su organizacijski odbori tih gradova. Održavane manifestacije često su mlade trebale podsjetiti na herojski rat te početak stvaranja nove socijalističke Jugoslavije 1945. godine te su tome u čast organizirani takozvani „Partizanski marševi“. Godine 1957. priređeno je proputovanje kroz Žumberak i Samoborsko gorje na kojem su mladi simbolično prelazili preko povijesnih mjesta koja su vezana uz narodnooslobodilačku borbu. Time se među mladima evocirala uspomena na uspjeh narodnih heroja u ratu pod vodstvom Josipa Broza Tita.⁷² Godine 1960. „Partizanskim maršem“ željelo se podsjetiti na značaj Titova rodnog mjesta priređivanjem utrke kroz određene dijelove Hrvatskog zagorja. Tako je te godine utrka omladine započela te završila upravo pred rodnom kućom Predsjednika Tita u Kumrovcu.⁷³ Upravo je Tito tijekom niza godina postao zajednička poveznica svih takvih manifestacija, one su održane njemu u čast, pa je time jačan njegov kult ličnosti formirajući pritom o njemu u očima mladih idealiziranu sliku. Idealizacija Tita bila je dio jugoslavenske socijalističke ideologije koja ga je veličala kao „najboljeg vođu i prijatelja naroda i omladine“, kako ga se često oslovljavalo u dnevnom tisku.

⁷⁰Vjesnik, „Dan mladosti-praznik organizacije Partizan“, 26.5.1957.

⁷¹Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete Štafete mladosti“, 28.

⁷²Vjesnik, „Partizanski marš u čast Dana mladosti“, 16.5.1957.

⁷³Vjesnik, „Partizanski marš u Kumrovcu“, 22.5.1960.

Pregledavajući novinske izvještaje uviđa se kako je svibanj svake godine obilovao člancima o smotrama koje su trebale pokazati napredovanje mladih u različitim zanimanjima. S obzirom na to da je jugoslavenska propaganda nadzirala novine, one su trebale čitateljima iskazivati kako jugoslavenska omladina živi u blagostanju u vremenu u kojem mogu napredovati. Često se naglašavalo kako posvećuju svoja dostignuća Josipu Brozu Titu. Čini se da su mladi svoje radne uspjehe željeli posvetiti Titu za rođendan, što se tumačilo kao svojevrsno vraćanje svega dobroga što je Tito učinio za njih u tim godinama. Pritom su dobro uvježbanim programima svi uzrasti željeli uoči Dana mladosti na gradskim ulicama čestitati rođendan svome idolu, od najmlađih, koji su izvodili ritmičke vježbe i otplesali kolo, do pripadnika omladine i predvojničke obuke koji su uvježbali sletske vježbe.⁷⁴ Jedna od najvećih manifestacija Titu u čast u kojoj je sudjelovalo 5000 mladih održana je u Gospiću uoči Dana mladosti. Na takozvanom „Festivalu omladine“ uz glavni sletski nastup održavao bi se i sportski dio u kojem bi mladi pokazali svoju fizičku pripremljenost u mnogim disciplinama. Natjecanjem u raznim aktivnostima poput atletskih disciplina, odbojke, košarke ili rukometa, nagrađivali bi se najbolji, a time ujedno i najvještiji omladinci te omladinke.⁷⁵ Manifestacije plesno glazbenog karaktera svake bi se godine uoči Dana mladosti održavale u Kumrovcu, rodnom mjestu Predsjednika Tita. Omladina iz cijele Jugoslavije pristizala bi u Kumrovec u jutarnjim satima kako bi tijekom dana razgledala Titovu rodnu kuću te se tako upoznala s prostorom njegova odrastanja. Susret bi imao svojevrsni vrhunac u poslijepodnevним satima dok bi trajao koncert glazbene omladine kao i aeromiting sportskih aviona Jugoslavenskog ratnog zrakoplovstva.⁷⁶ Tumači se kako je svrha takvih susreta mladih upravo u Kumrovcu bila učenje o Titovu djetinjstvu i njegovu odrastanju ondje. U člancima o Kumrovcu dolazi do izražaja politizacija tog mjesta, o kojem se čak i u kratkim tekstovima piše kao o „historijskom mjestu“ rođenja druga Tita. Smotre plesno glazbenog karaktera održavale bi se i u Beogradu gdje bi se na više lokacija organizirao tjedan mladosti s vrlo bogatim programom iz kojeg su se isticala okupljanja mladih u Domu omladine.⁷⁷ Održavane smotre imale su svrhu ne samo pokazati rezultate stvaralaštva te dostignuća mladih već su prikazivale kako je i fizički odgoj veoma bitan dio njihova života. Važno je razvijati sportski duh među omladinom, kako je naglasio Josip Broz Tito.⁷⁸

⁷⁴Vjesnik, „Revija mladosti“, 18.5.1957..

⁷⁵Vjesnik, „Festival omladine Like“, 18.5.1957.

⁷⁶Vjesnik, „Radosno i svečano u Kumrovcu“, 24.5.1965.

⁷⁷Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete Štafete mladosti“, 29.

⁷⁸Stefanović, *Titova štafeta*, 17.

4.3. Obilježja Štafete mladosti (1957.-1980.)

Štafeta mladosti povezuje ljude iz svih dijelova zemlje s obzirom na to da je trčana kroz sve jugoslavenske republike i pokrajine te je time zajedničkim naporima pripadnika svih nacionalnosti stizala do svog cilja. Štafeta je svake godine polazila iz druge republike i drugog grada tako da statistički podaci tumače kako je u svojoj povijesti pet puta pošla iz Srbije, isto toliko puta iz Bosne i Hercegovine kao i Hrvatske, dok je iz Slovenije i Makedonije Štafeta kretala po četiri puta, te iz Crne Gore tri puta.⁷⁹ Prvi kao i posljednji nositelji štafetne palice pomno su birani iz redova najboljih pionira i omladine koji su te godine ostvarili izniman uspjeh u radu, na sportskom natjecanju, u školi ili na fakultetu. Prema novinskim napisima predaja štafetne palice Josipu Brozu Titu bila je izuzetna čast za svakoga tko je dobio takvu priliku. Tito je svoju zahvalnost posljednjim nositeljima štafete iskazivao poklanjanjem zlatnih satova.⁸⁰ Svi tiražniji dnevni listovi kao i magazini objavljivali su fotografije i ponekad intervju s odabranom mladom osobom. Koliku čast je predstavljala predaja štafetne palice u Titove ruke tumači se iz riječi Ljiljane Žižove, učenice gimnazije „Josip Broz Tito“ u Skoplju, koja je 1970. godine dobila tu privilegiju: „Osjećam se veoma sretna i jako uzbuđena što je upravo meni pripala ta čast da štafetnu palicu predam drugu Titu. Nikad se nisam ni mogla nadati da ću doživjeti taj veliki dan u kojem šaljem tople i srdačne pozdrave voljenom Titu. To će biti najsretniji dan moga života.“⁸¹

Štafeta se s vremenom sve više institucionalizira i više ne odaje svježinu te kreativnost lokalnih štafeta ranijeg razdoblja. Svaka od ranijih lokalnih štafeta izrađivana je rukom anonimnih autora, koji su se bavili različitim poslovima. Raznolikost tih zanimanja poput seljaka, radnika, umjetnika ili pionira pridonosila je posebnosti pojedinačne štafete. U razdoblju „Štafete mladosti“ štafetne palice počinju se izrađivati po standardiziranom obrascu iako su njeni autori tada istaknuti jugoslavenski umjetnici. Oni bi dobivali tu čast izravnim pozivom ili javnim natjecanjem, koji se uvijek odigravao po „republičkom“ ključu jer je svake godine umjetnik iz druge republike bio autor glavne štafetne palice.⁸² Sam izgled štafetne palice također je s godinama postao jednoličan, nastavljao se na izgled iz perioda „Titove štafete“. Pisane poruke koje su se nalazile unutar štafeta također su se posljedično stereotipizirale tako da se njihovom analizom ne bi mogle pronaći znatnije razlike. Trase

⁷⁹Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete-štafete mladosti“, 28.

⁸⁰Isto, 29.

⁸¹Vjesnik, „Ljiljanin najsretniji dan“, 21.5.1970.

⁸²Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“, 18.

kojima je Štafeta mladosti prolazila pomno su birane. Obilazile bi mjesta koja su vezana uz jugoslavensku povijest, kao npr. poprišta velikih revolucijskih bitaka, čime je stvarana ikonografija nacije, a sve u skladu s obljetnicom koja se te godine obilježavala.⁸³ Godine 1958. slavila se petnaestogodišnjica bitke na Sutjesci⁸⁴, 1963. godine slavio se jubilej AVNOJ-a⁸⁵ te je za mjesto polaska Štafete tada simbolično izabrano Jajce u kojem se održalo drugo zasjedanje AVNOJ-a. Godine 1965. slavila se dvadeseta godišnjica oslobođenja zemlje te početka socijalističke obnove i izgradnje. Prilikom obilježavanja spomenute godišnjice nastojalo se ukazati na Jugoslaviju kao na socijalističku oazu mira bratstva i jedinstva u kojoj je Josip Broz Tito nezaobilazna figura.⁸⁶ Ujedno je iste godine slavljen i dvadesetogodišnji jubilej nošenja štafetne palice koja je prvi puta krenula iz Kragujevca.⁸⁷ Od tada se u konceptu kretanja te predavanja Štafete Josipu Brozu Titu napravilo nekoliko preinaka počevši od spomenute 1957. godine. Uz obilježavanje spomenutih godišnjica pomno su birana i mjesta iz kojih je Štafeta mladosti polazila tako da je npr. 1970. godine krenula iz Landovice kod Prizrena s mjesta na kojem su taj dan, 1943. godine ubijeni narodni heroji Ramiz Sadiku i Boro Vukmirović.⁸⁸ Te iste 1970. godine slavila se i 25. obljetnica oslobođenja Zagreba pri čemu je Štafeti mladosti priređen svečan doček te smotra fizičke kulture. U proslavi je sudjelovalo preko 8000 učenika i učenica osnovnih i srednjih škola, pripadnici Podoficirske škole Jugoslavenske narodne armije te članovi kulturno umjetničkih društava. Vrhunac susreta bio je stvaranje obruča pripadnika JNA oko članova umjetničkih društava čime je stvoren tzv. „Obruč jedinstva“ koji je simbolizirao slobodu branjenu prije 25 godina snagom Armije i građana jugoslavenske zajednice.⁸⁹ Novine tijekom svibnja svakodnevno izvještavaju o kretanju Štafete iz čega se saznaje kako se u svakom jugoslavenskom gradu kroz koji Štafeta prolazi organiziraju dočeci i ispraćaji iste. Novinski članci uglavnom su informativnog karaktera; nabrajaju lokacije, broj posjetitelja dočeka i ispraćaja te imenom spominju sve lokalne dužnosnike koji su prisustvovali proslavi, opisuje se atmosfera u

⁸³Panić, „Štafeta simbol zajedništva“, 20.

⁸⁴Bitka na Sutjesci bila je po težini najveća bitka Narodnooslobodilačkog rata, partizani su se pod Titovim vodstvom izvukli iz neprijateljskog obruča Nijemaca i njihovih saveznika, ali uz velike gubitke u ljudstvu. No ta bitka smatra se prekretnicom u ratu u Titovu korist. Goldstein, *Hrvatska*, 307-308.

⁸⁵Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) osnovano je u studenom 1942. godine u Bihaću kao vrhovno predstavničko tijelo partizanskog pokreta. AVNOJ je trebao ujediniti napore rodoljubivih antifašističkih snaga svih naroda i svih društvenih slojeva u Jugoslaviji u njihovoj zajedničkoj borbi za konačno oslobođenje ispod fašističkog ropstva. Na drugom zasjedanju u Jajcu u studenom 1943. godine konstituiran je kao vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda Jugoslavije. Goldstein, *Hrvatska*, 298; 326.

⁸⁶Radovani, „Izvještavanje o Danu mladosti“, 420.

⁸⁷Vjesnik, „Jubilej štafete“, 13.5.1965.

⁸⁸Stefanović, *Titova štafeta*, 89.

⁸⁹Vjesnik, „Veličanstveni defile mladosti“, 21.5.1970.

pojedinin gradovima prilikom prolaska Štafete. Time su se čak i oni građani koji nisu imali direktnu vezu sa štafetnom palicom osjećali bliže Titu makar samim time što su sudjelovali u prolascima štafeta. Svečani doček svake bi godine Štafeti bio priređen prilikom prolaska kroz Zagreb, gdje je primjerice 1965. godine, održan fiskulturni slet na stadionu Maksimir pred 40 000 promatrača na tribinama. Toj manifestaciji prisustvovali su tadašnji važni hrvatski političari poput Ivana Krajačića; predsjednika Sabora Socijalističke Republike Hrvatske, Mike Špiljaka; predsjednika Izvršnog vijeća Sabora te Marijana Cvetkovića i Savke Dabčević Kučar koji su tada obnašali funkciju sekretara Centralnog komiteta Saveza Komunista Hrvatske. U spomenutom fiskulturnom sletu sudjelovali su mladi svih uzrasta, čak nekoliko tisuća djece, od predškolskog uzrasta, pionira, srednjoškolske omladine do pripadnika Jugoslavenske narodne armije koji su svojim vježbama i simboličnim ispisivanjem slova imena Predsjednika Republike njemu uputili najsrdačnije čestitke.⁹⁰ Spomenuta manifestacija pokazuje koliko masovnost ljudi prilikom takvih događanja jača autoritet osobe na vlasti. Čitanjem novinskih članaka stječe se dojam da Tita svi poštuju i vole, veličaju njegova djela izvodeći program smotre njemu u čast. Sastavni dio izgradnje kulta Titove ličnosti bilo je i imenovanje gradova po njegovu imenu u svakoj Republici u sastavu Jugoslavije.⁹¹ U Crnoj Gori to je bio glavni grad Titograd u kojem je svake godine Štafeta veoma srdačno dočekan. Prema novinskom članku, Štafeta je dočekan cvijećem te poklicima građana čime su oni izražavali svoje oduševljenje pripadanjem jugoslavenskoj zajednici.⁹²

Prilikom dočeka štafete čitala bi se pisma kojima su građani, omladina ili pioniri Titu čestitali rođendan. Pisma bi se u novinama posebno istaknula smještanjem takvih članaka na naslovne stranice gdje su čitateljima najuočljiviji. U većini pisama Josipa Broza Tita oslovljava se kao osobu iz najužeg kruga prijatelja: „Dragi naš druže Tito“ ili „Voljeni naš druže Tito“. Svake bi se godine prilikom dočeka Štafete u Zagrebu, čitala pisma naroda i omladine Hrvatske upućena Predsjedniku Titu. U pismima mu se većinom zahvaljuje na svemu što je učinio za narod, veličaju se njegova djela i rad na stvaranju složne jugoslavenske zajednice.⁹³ Posebna povezanost naglašena je u pismima u kojima mu čestitaju mladi iz grada Zagreba, zahvaljuju na njegovom vodstvu te naglašavaju iznimnu ljubav prema njemu koja im je odmalena usađena. Tito je u tim godinama simbol Jugoslavije, njegov boljitak u interesu je svih građana: „Postao si dio nas, stasamo s tobom u srcima, sretni i sigurni da nas ništa ne može

⁹⁰Vjesnik, „Slet zagrebačke omladine“, 21.5.1965.

⁹¹U Hrvatskoj je ime po Titu zadobila Titova Korenica. Goldstein, *Hrvatska*, 488.

⁹²Vjesnik, „Štafeta mladosti danas stigla u Titograd“, 17.5.1957.

⁹³Vjesnik, „Zagreb priredio svečani doček“, 20.5.1970.

zaustaviti u daljnjoj izgradnji konačno slobodne i neokrnjene domovine.“⁹⁴ Prilikom obilježavanja dvadesete godišnjice oslobođenja Jugoslavije u pismima se veliča Titovo vodstvo te ustrajna borba za oslobođenje Zagreba. Naglašava se kako ih je u oslobođenoj zemlji vodio u socijalističkoj izgradnji te da je nastojao očuvati mir, kako u zemlji, tako i u svijetu, čime veličaju i njegova djela u međunarodnim okvirima: „Tvoje je ime sinonim borca za mir, zato te svi slobodoljubivi narodi smatraju svojim građaninom.“⁹⁵ Jugoslavenska propaganda nastojala je Tita prikazati najboljim čovjekom, personifikacijom jugoslavenske zemlje, tako da su ga nastojali prikazati što bližim narodu, što jednostavnijom, skromnom osobom koja se ne ističe u masi građana jer je dio naroda. Posljedično tome, u dnevnom tisku naglašavalo se kako Tito ne voli da ga se veliča u javnosti, da je zapravo skroman čovjek kojem je draže dobiti na poklon stručak ciklama iz jugoslavenskih gajeva nego bogati buket rijetkog cvijeća.⁹⁶ Uz glavnu Štafetu svake se godine kao i u prethodnom periodu tzv. Titove štafete, šalju i manje štafete radnih kolektiva kao što su štafeta poštara ili pomorska štafeta. Prolaskom štafete pomoraca morskim putem iscrtava se poseban put koji iskazuje da se štafete ne kreću samo kopnom. Primjer takve Štafete jest štafeta koja je krenula iz Jugoslavije kako bi prenijela drugu Titu čestitke do Japana te kasnije do Amerike kako bi time obišla svijet prenoseći Štafetu natrag u Jugoslaviju.⁹⁷ S druge strane, posebna čestitka za Dan mladosti poletjela je iz Rijeke prema Ljubljani pa dalje do Beograda. Odaslana je preko golubova pismoša s pozdravima koje Titu upućuju poštari.⁹⁸ U novinskim člancima često su zabilježeni i pozdravi te čestitke raznih tvorničkih kolektiva. Oni uz pomoć štafetnih palica daju zavjet Titu da će i dalje dosljedno slijediti njegov put, odnosno najbolji put u izgradnji socijalizma, te da će izvršavati sve zadatke koji budu pred njih postavljeni.⁹⁹ Radnici u Titu vide svog idola, svog vođu do novih radnih uspjeha prisjećajući se pritom kako je i on nekada bio dio radničke klase te se tako poistovjećuju s njime. Kao jedan primjer raznovrsnih lokalnih čestitki Predsjedniku Titu navode se i pozdravi preko radijskih valova koji svake godine uoči Dana mladosti odašilju rođendanske pozdrave po cijeloj zemlji što u prosjeku traje oko jedan sat.¹⁰⁰

⁹⁴Vjesnik, „Čestitka građana i omladine Zagreba“, 21.5.1965.

⁹⁵Vjesnik, „Pozdrav Titu“, 21.5.1965.

⁹⁶Vjesnik, „Titu hvala i ljubav“, 25.5.1970.

⁹⁷Vjesnik, „Pozdrav pomoraca Predsjedniku Titu“, 15.5.1960.

⁹⁸Vjesnik, „Štafeta poštara“, 15.5.1960.

⁹⁹Vjesnik, „Putuje naš pozdrav Titu!“, 14.5.1970.

¹⁰⁰Vjesnik, „Pozdravi preko radio valova“, 22.5.1965.

4.4. Fenomen sleta na Dan mladosti

Dan mladosti bio je jedan od najvažnijih praznika čitave zemlje, dan kada se slavio rođendan „najvećeg sina Jugoslavije“ i „najmilijeg druga“ kako se Tita često nazivalo u medijima. Slet koji se tradicionalno od 1957. godine održavao na Dan mladosti, 25. svibnja, organiziran je kao vrhunac trčanja Štafete, kao vrhunac kontakta širokih masa i njihova idola Josipa Broza Tita. No, mora se naglasiti kako masovna podrška osobi na vlasti nije bila prinuđena, već dana na izbor, barem kako je to tadašnji jugoslavenski propagandni režim nastojao prikazati. Svake se godine, prilikom praćenja Dana mladosti, iznova potvrđivalo kako mediji mogu jako utjecati na javno mnijenje građana. Tijekom svibnja pratio bi se put štafete putem medija, što je propagandni aparat znao iskoristiti kako bi time jačao Titov kult ličnosti. Svakodnevno se izvještavalo o Štafeti da bi najopsežniji te sadržajniji članci popratili upravo slet na Dan mladosti. Najveći dio novinskih tekstova objavljenih 26. svibnja svake bi se godine odnosili na slet održan u Beogradu. U tim tekstovima nastojala bi se dočarati stvorena atmosfera, navedeno je koliko ljudi sudjeluje u sletskim vježbama, koji su političari prisustvovali te se donose fotografije kako bi potkrijepile riječi kojima je opisan doživljaj sa sleta. Smatra se kako je velika čast bila sudjelovati u programu na stadionu Jugoslavenske narodne armije, no oni kojima to nije pošlo za rukom, manifestaciju su pratili putem televizije. Televizija je kao medij posjedovala najveću važnost prilikom prenošenja masovnih sletova jer je time uvelike doprinosila jačanju kulta ličnosti, prijenose bi pratilo mnoštvo gledatelja, čak i oni koji nisu bili politički angažirani. Televizijskim je prijenosom slet kao dio Dana mladosti nenametljivo „ulazio“ u domove svih građana kako tumači Mirković, autor knjige „Sretno dijete“, opisujući svoje viđenje praćenja sleta u jugoslavenskim domovima: “Sjećam se da se u vrijeme televizijskog prijenosa te priredbe čitava moja obitelj okupljala oko televizora i mi bismo, a da nas na to nije prisilila ni komunistička partija ni tajna policija, od početka do kraja gledali koreografije i zadovoljnog druga Tita koji sve to promatra kao da je to neka vrhunska televizijska zabava, izravni prijenos koji nikako ne treba propustiti.”¹⁰¹

Prvotne godine nošenja Štafete mladosti uobličio se obrazac centralne proslave te završetka štafetnih trčanja koji će se bez većih promjena manifestirati sve do smrti Josipa Broza Tita 1980. godine. Formiran je Savezni odbor za organizaciju proslave Dana mladosti koji je predložio da se ubuduće Štafeta mladosti prima na stadionu Jugoslavenske narodne armije.¹⁰²

¹⁰¹Dejan Kršić, „Work in progress“, u: *VlasTito iskustvo*, ur. RadonjaLeposavić (Beograd: Samizdat, 2005), 23.

¹⁰²Ristić, „Proslave u čast Titove štafete-štafete mladosti“, 27.

U godinama koje su uslijedile slet je slijedio organizacijski utvrđen obrazac bez velikih promjena, iako su se one pokoje godine i nagovještavale. Organizacija manifestacija koje će veličati Dan mladosti kao praznik jugoslavenske omladine započinjala bi mjesecima ranije kako bi sve bilo organizirano kako treba, onako kako je to Savezni odbor zamislio. Kako će izgledati program na stadionu 25. svibnja, odnosno kako će se izvoditi sletske vježbe, odlučivano je nakon raspisanih natječaja, nakon kojih je komisija odabirala najbolje rješenje.¹⁰³ Prvih godina sleta smatralo se kako proslava mora imati sportski karakter pa su se tijekom tog dana priređivala natjecanja u atletici kao što su pionirska utrka, utrka na 110 metara s preponama, utrka na 800 metara, vježbe s vijačom i obručem, vježbe na spravama, grupne vježbe s puškama i slično.¹⁰⁴ Važnost koju je imao sport u životima tadašnje omladine istaknuo je i sam Josip Broz Tito prilikom primanja prve Štafete mladosti: “Neki ljudi možda misle da je sport razonoda, da je to luksuz. Međutim to je zastarjelo shvaćanje. Ja se radujem što je naša omladina duboko svjesna koliki značaj ima fizički odgoj, koliki značaj ima sport, čemu je ovaj dan posvećen. Ja smatram da su sport i fizičko obrazovanje općenacionalno pitanje, smatram da je to pitanje stvarno novih generacija zdravih ljudi koji će u svoje mladalačko doba biti očeličeni sportom.”¹⁰⁵

S vremenom slet mijenja karakter proslave te od sportske manifestacije postepeno prerasta u glazbeno-zabavnu proslavu prilikom koje mladi mogu pokazati najveća postignuća u različitim područjima poput kulture, umjetnosti ili sporta. No, vrlo brzo postaje masovna stereotipna manifestacija, jednoličnog programa, što se može uvidjeti prema izvještajima iz dnevnih tiskovina. Program sleta bio je unaprijed određivan i vremenski zadan tako da se gotovo svake godine obrazac proslave ponavljao, s nekoliko preinaka, npr. u broju onih koji sudjeluju ili programu sletskih vježbi. No, standardno bi program slijedio obrazac prethodnih godina, pri čemu prvotno izabrani najbolji omladinac Predsjedniku Titu predaje Štafetu mladosti te upućuje svoj pozdrav vođi, zatim Predsjednik Tito izražava svoje riječi zahvale te se na kraju održi program sletskih vježbi predvođen mladima koji time upućuju svoje pozdrave i čestitke. Godine 1960. održan je slet pod nazivom „Pozdrav mladosti“ u kojem je središnja točka bilo uzdizanje balona na stadionu s raznim napisanim krilaticama poput: „Mladost, naša budućnost!“, „Mir- socijalizam“ ili „Mi smo Titovi- Tito je naš“.¹⁰⁶ Tako su mladi čestitali rođendan Titu te pritom još jednom naglasili duboku povezanost s njime koja

¹⁰³Isto, 28.

¹⁰⁴Isto, 28.

¹⁰⁵Stefanović, *Titova štafeta*, 64.

¹⁰⁶Vjesnik, “Narodi i omladina čestitali Predsjedniku Titu“, 26.5.1960.

je kao dio kulta Titove ličnosti građena mnogo godina upravo uz pomoć manifestacija poput Dana mladosti. Preinake u uobičajenom obrascu sleta vidljive su 1965. godine u promjeni satnice održavanja programa. Slet se time preobražava u večernju priredbu, s početkom u 20 sati, čime se satnica programa održava četiri sata kasnije nego prethodnih godina. Nova satnica početka sleta uvedena je zbog omogućivanja upotrebe svjetlosnih efekata, a i zato da bi slet mogao završavati vatrometom.¹⁰⁷ Poseban slučaj manjeg odstupanja od uobičajenog karaktera proslave dogodio se 1978. godine kada Tito nije mogao prisustvovati sletu u Beogradu. Te godine Štafeta mladosti putovala je predviđenom trasom no na cilju u Beogradu nije ju primio Predsjednik Tito već je uručena predsjedniku omladine Jugoslavije. Naime Tito se tada nalazio na Brijunima kako bi se što bolje pripremio za nadolazeći 11. kongres Saveza komunista Jugoslavije koji se trebao održati u lipnju te godine, te mu je Štafeta potom uručena tamo.¹⁰⁸ Tako su Pula i okolica dva puta dočekali istu Štafetu. Nagađa se da je možda Štafeta koja je proputovala Jugoslaviju bila tek kopija originala koji se čuvao u nekom od sefova.¹⁰⁹ S vremenom su se prilikom sleta dogodile sitne preinake. Naime, svake bi se godine slet unaprijed detaljno dogovarao, tako je bilo i 1979. godine kada je dogovoreno da se slet preinači tako da Jugoslavenska narodna armija na kraju programa vježba zajedno s pionirima i omladinom čime se željelo pokazati zajedništvo svih sudionika. Time se na Dan mladosti iskazalo da slet može biti jedna razigrana, vesela priredba sa jednom ili više poruka priređenih u Titovu čast.¹¹⁰ Te je godine Tito posljednji puta osobno primio Štafetu mladosti u Beogradu. Uz čestitke stanovništva Jugoslavije Titu su svake godine čestitali i strani državnici čime se potvrđivala njegova važnost i pozicija u međunarodnim okvirima. Novine donose čestitke sa svih strana svijeta, a najbrojnije su ipak čestitke iz nesvrstanih zemalja Afrike i Azije. Godine 1960. „najsrdahnije čestitke i najiskrenije želje za dug život i dobro zdravlje“ upućuju državnicima Indije, Arapske Republike, Sovjetskog saveza, te Kube.¹¹¹

Spomenuto je kako Štafetu mladosti Titu predaju najbolji omladinci te godine bilo da prednjače u uspjehu u školama i fakultetima ili sportskim dostignućima, tako da je 1965. godine Štafetu mladosti s pozdravima naroda Jugoslavije predao najbolji jugoslavenski sportaš, gimnastičar Miroslav Cerar. Svaki od posljednjih nositelja Štafete imao bi veliku čast

¹⁰⁷Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“, 17.

¹⁰⁸ Spasoje Grdinić, „Video sam te kako носиš štafetu čudim se da si sad protiv nje“, u: *VlasTito iskustvo*, ur. RadonjaLeposavić (Beograd: Samizdat, 2005), 113. Dalje: Grdinić, „Video sam te kako носиš štafetu čudim se da si sad protiv nje“.

¹⁰⁹Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 173.

¹¹⁰ Grdinić, „Video sam te kako носиš štafetu čudim se da si sad protiv nje“, 111.

¹¹¹Vjesnik, „Šefovi stranih zemalja čestitaju Predsjedniku Titu“, 26.5. 1960.

osobno komunicirati sa svojim idolom i vođom naroda. Prilikom predaje Štafete Cerar se zahvalio na posebnoj časti koju je dobio te poželio Titu da „dugo živi u dobrom zdravlju i raspoloženju na sreću i radost svih nas“.¹¹² Poseban doživljaj te večeri, bio je trenutak dolaska Predsjednika Tita na stadion. Koliko ga mase obožavaju te koliko emocija je sama njegova pojava izazvala u svim prisutnim građanima istaknuto je ovim riječima: „Čeka se da u počasnu ložu uđe onaj kome je sve ovo podareno, kome kao jedinstvena jugoslavenska čestitka za koji trenutak treba da bude uručena sva ljubav, odanost i zahvalnost milijunskih porodica jugoslavenskih naroda.“¹¹³ Uz ove navedene karakteristike, pod ostale stavke kulta Titove ličnosti u ovim „zlatnim godinama“ Jugoslavije navode se skandiranje i ovacije okupljenog mnoštva koje Tito dobiva prilikom dolaska u počasnu ložu. Svake bi se godine, prema novinskim člancima, oduševljenju mnoštva pridruživali i Titovi najbliži suradnici, tj. političari na najvišim pozicijama u zemlji, koji bi se prilikom sleta nalazili najbliže Titu, u počasnoj loži. Tumači se kako se time potvrđivala Titova uloga vođe, neospornog autoriteta kojem su svi bili podložni. Takva hijerarhija unutar jugoslavenskog vodstva izgrađivana je od 1945. godine nadalje kako bi se u javnosti gradio Titov imidž jedinog vođe države. Na stadionu Jugoslavenske narodne armije tisuće djece je tijekom nešto više od dvadesetak godina, u razdoblju između 1957. i 1980. godine, skladnim pokretima u raznim koreografijama ispisivalo parole i iscrtavalo simbole zajedništva. Time su mladi prije svega iskazivali poslušnost i odanost autoritarnom vođi. Kroz razne koreografije djece, omladinaca i omladinki, prikazivana je ideja snage kolektiva, optimistička vizija budućnosti te interaktivna veza građana i Predsjednika Josipa Broza Tita. Odbor za proslavu svake je godine iznova razmatrao koncepciju završne priredbe uočavajući da se ona mora neprekidno dotjerivati te se došlo do granice na kojoj se trebalo odlučiti hoće li se zadržati dosadašnji karakter priredbe ili će se tražiti novi putevi i rješenja, što će se ubrzo, u periodu nakon Titove smrti i realizirati.¹¹⁴ Kako se karakter sleta mijenjao, tako je i jačao proces preoblikovanja njegovih sudionika, kao i promatrača na tribinama koji su zahtijevali promjene.

¹¹²Radovani, „Izvjestavanje o Danu mladosti“, 427.

¹¹³Vjesnik, „Drugom Titu svečano uručena Štafeta mladosti“, 26.5.1965.

¹¹⁴Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete-štafete mladosti“, 28.

5. „I POSLIJE TITA, TITO!“

5.1. Titova smrt zaustavlja put Štafete mladosti

Josip Broz Tito zadnji je puta osobno primio Štafetu mladosti 1979. godine. Predsjednikovo zdravlje tada je već bilo poprilično narušeno. Već iduće godine zbog zdravstvenih problema zaprimljen je u Klinički centar u Ljubljani otkuda su informacije o njegovu zdravlju svakodnevno prenošene javnosti putem medija, poglavito dnevnog tiska. Kao i u prethodnim godinama, 1980. godine Štafeta je započela svoj put kroz Jugoslaviju, no ovaj put s posebnim željama i nadom da će Tito ipak ozdraviti.¹¹⁵ Prolazeći 25. travnja kraj Kliničkog centra u Ljubljani nosioci Štafete su u ime svih mladih Jugoslavije predali cvijeće i pismo za druga Tita s toplim pozdravima za ozdravljenje.¹¹⁶ Te želje mladih, iako su se svi tome nadali, ipak se nisu obistinile, te se Titovo zdravstveno stanje pogoršavalo. Naposljetku, Josip Broz Tito umro je u nedjelju, 4. svibnja 1980. godine u 15.05 sati u 88. godini života. Najviše državne i partijske vlasti o događaju su obaviještene pod geslom „Utakmica je otkazana“.¹¹⁷ Na dan njegove smrti Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije i Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije uputili su proglas „radničkoj klasi, radnim ljudima i građanima, narodima i narodnostima“ u kome je objavljeno da je bilo „časno boriti se i živjeti s Titom“.¹¹⁸ Tri sata kasnije stigla je i službena obavijest o smrti druga Tita.¹¹⁹ Na vijest o smrti Josipa Broza Tita Predsjedništvo Konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije odlučilo je da Štafeta mladosti, koja se ususret 88. rođendanu zatekla na putu kroz Hrvatsku, u Slunju, prekine svoj put. Titova smrt uzrokovala je žalosnu atmosferu diljem Jugoslavije pa tako i među građanima Slunja. Umjesto da slave njegov nadolazeći rođendan, da uživaju u priređenom kulturno umjetničkom programu, cijelu su noć plakali kraj Štafete mladosti oko koje su se smjenjivale počasne straže omladine, izviđača i pionira.¹²⁰ Posebno pogođeni Titovom smrću bili su omladina i pioniri koji su s njime bili povezani na specifičan način, njihovim zajedničkim danom. Svoje riječi tuge izrazili su Štafetom mladosti koja je donosila njihovu poruku kojom su iskazali svoje poštovanje prema Titu, te posebno istaknuli kako je njemu mladost uvijek bila bliska. Naposljetku su obećali: „da će čvrsto i dosljedno

¹¹⁵ Stefanović, *Titova štafeta*, 114.

¹¹⁶ Vjesnik, „Putevi ljubavi i zavjeta“, 21.5.1981.

¹¹⁷ Ridley, *Tito*, 23.

¹¹⁸ Kosta Nikolić, „I poslije Tita, Tito“ u: *Tito-viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Arhiv Jugoslavije, 2011), 760. Dalje: Nikolić, „I poslije Tita, Tito“.

¹¹⁹ Pirjevec, *Tito*, 686.

¹²⁰ Polet, „Najtužniji ispraćaj“, 13.5.1980.

pratiti njegov put.“¹²¹ Posebna veza njegovana je također između Tita i najmlađih, članova pionirskih organizacija, koji su rado sudjelovali u štafetnim trčanjima. Kao i svi građani jugoslavenske države tako su i djeca bila iznimno pogođena Titovom smrću. S obzirom na to da su odmalena preko različitih manifestacija ili pak sustava obrazovanja kao i pionirskih organizacija indoktrinirana kako bi slijedila socijalističku ideologiju, Tito im se nametnuo kao idol i uzor, a pomisao da ga nema bila im je nepojmljiva. Dan nakon Titove smrti u školama je nastava posvećena njemu te su učiteljice dobile upute da s učenicima razgovaraju o njemu, nekima je bilo veoma žao što ga više nema, neki su plakali no svi su zaključili: „iako Tita više nema, ostat će njegov život u našim srcima i dalje će živjeti njegovo djelo i ideje“. ¹²² Knjige žalosti ispisivane su diljem Jugoslavije, no najdirljivije riječi bile su one ispisane nevještom dječjom rukom: „Drug Tito će vječno živjeti u našim srcima, Tito je volio pionire, a i oni njega istom ljubavlju. Tito je tvrdio da će pioniri graditi bolju budućnost, da će čuvati domovinu te izvršavati svoje zadatke.“¹²³ Tuga i nevjerica zbog Titove smrti koja se manifestirala u cijeloj zemlji, kako među mladima tako i među starijim osobama, pokazatelj je značajnosti i veličine izgrađenog Titova kulta ličnosti.

Nakon smrti se „najveći čovjek prošlosti, sadašnjosti i budućnosti“ vratio u Beograd „Plavim vlakom“ kojim je proputovao kroz neke od jugoslavenskih gradova u kojima su ga ožalošćeni građani pozdravljali. Vlak s lijesom dočekan je u Zagrebu s velikom ceremonijom, a uz prugu u Hrvatskoj na putu do Beograda, gdje će biti pokopan, spontano ga je pratio velik broj stanovnika okolnih naselja.¹²⁴ Kao mjesto posljednjeg počivališta odabrao je Kuću cvijeća na Dedinju, jer kako sam kaže: „odande je lijep pogled na Beograd“.¹²⁵ Smrt i pogreb Predsjednika Tita privukli su veliku pažnju jugoslavenske javnosti, ali i velikog broja državnika iz čitavog svijeta. Pogrebu su prisustvovali državnici iz 128 zemalja sa svih strana svijeta, iz oba hladnoratovska bloka i iz nesvrstanih zemalja.¹²⁶ Tisuće ljudi izašlo je na ulice Beograda kako bi stvorili pogrebnu povorku, dok su milijuni pratili Titov pogreb na televiziji, prijenos je bio u 58 zemalja diljem svijeta.¹²⁷ Iz navedenih brojčanih podataka uviđa se kako je Tito bio značajna ličnost čiju su karizmu prepoznali mnogi svjetski državnici. Za pozitivnu percepciju o Titu kako u jugoslavenskoj javnosti tako i u svjetskoj bila je zaslužna

¹²¹ Polet, „Tekst poruke Štafete mladosti“, 13.5.1980.

¹²² Polet, „Živjet će ideja i djelo“, 13.5.1980.

¹²³ Sead Saračević, ur., *Bilo je časnno živjeti s Titom* (Zagreb: Vjesnik: Mladost: Prosvjeta, 1980), 130.

¹²⁴ Goldstein, *Hrvatska*, 587.

¹²⁵ Pirjevec, *Tito*, 687.

¹²⁶ Ridley, *Tito*, 23.

¹²⁷ Isto, 27.

jugoslavenska propaganda koja je stvarala idealiziranu sliku o njemu. Već su na sahrani govornici isticali kako će Jugoslavija i dalje odlučno slijediti Titov put.¹²⁸ Tvrdi se kako se nikada dotad nije na jednom pogrebu okupilo toliko državnika.¹²⁹ Na dan pogreba delegacija Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, u kojoj su zastupljeni predstavnici svih republika i pokrajina, položila je Štafetu mladosti na odar Predsjednika Tita u Skupštini Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.¹³⁰ Štafeta je kasnije položena u Muzej „25.maj“ koji uskoro mijenja naziv u Memorijalni centar Josip Broz Tito. Polaganjem Štafete na odar te je godine možda logično bilo zaustaviti daljnja štafetna trčanja sada kada više nema osobe u čiju se čast štafete nose. No, Titova smrt ipak nije pokolebala omladinu koja je odlučila proslaviti Dan mladosti i te 1980. godine. Od tada je Dan mladosti postao trajna uspomena na druga Tita. Na dan svečanosti omladina daje zavjet poznatom krilaticom: „Druže Tito mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrenemo!“¹³¹ Upravo se te godine trebalo proslaviti trideset pet godina od prve štafete, koja je krenula iz Kragujevca 1945. godine. Svake bi godine predavanje Štafete mladosti Titu bio vrhunac proslave: „Jugoslavija je s Titom živjela trenutke u kojima su omladinci pošto su predavali štafetu činili napore da ne pogriješe u izgovaranju teksta za koji se mislilo da je naučen, trideset i pet godina ih je Tito dočekivao sa radošću i uvjerenjem u snagu slobode koju je izvojevao, u snagu naroda sa kojim se i za koji se borio.“¹³² Na završnoj svečanosti na Dan mladosti mladi su se zavjetovali da za njih u budućnosti nema drugog puta do Titovog.

5.2. Ustrajnost na Titovu putu

Polaganjem Štafete mladosti na odar Josipa Broza Tita te je godine završila manifestacija koja je simbolično označavala upravo povezanost Tita i svih građana Jugoslavije. Iako su se možda zbog nemogućnosti Titove prisutnosti tada štafetna trčanja trebala zaustaviti, ona se ipak nastavljaju i u narednih sedam godina. Ovo razdoblje prenošenja štafete nakon Titove smrti simbolično je nazvano „I poslije Tita, Tito!“ čime se izražava ustrajnost u odavanju počasti Josipu Brozu putem manifestacija u čast njegova rođendana. Praksa darivanja poklona Titu koja je trajala tokom njegova života nije nestala njegovom smrću, već je također nastavljena svakodnevnim hodočašćima i polaganjem cvijeća na Titov grob na Dedinju. U narednih nekoliko godina u dnevnom i tjednom tisku često će biti spominjano ostajanje na Titovu putu

¹²⁸ Nikolić, „I poslije Tita, Tito“, 760.

¹²⁹ Goldstein, *Hrvatska*, 587.

¹³⁰ Stefanović, *Titova štafeta*, 115.

¹³¹ Komunist, „Sretna je omladina koja je imala takvog učitelja“, 23.5.1980.

¹³² Komunist, „Štafeta mladosti-trajanje slobode i ljubavi“, 23.5.1980.

pri čemu se misli na to da omladina i građani trebaju nastavljati put socijalizma kakvog ga je zamislio Josip Broz. Titovom smrću narod je izgubio zajedničku poveznicu među svima, svoga vođu. Štafeta mladosti tako je zadobila novo značenje, postaje simbol kohezije jugoslavenskog društva koje se prenošenjem štafete okuplja oko zajedničkog interesa, a to je odavanje počasti preminulom Predsjedniku. Štafeta mladosti tako postaje trajna vodilja sjećanja na lik i djelo Josipa Broza Tita. Time ona prvih godina nakon Titove smrti nastavlja svoj put s ključnom idejom da postane simbol ljubavi i odanosti njegovom djelu.¹³³

Upravo će prve godine nakon Titove smrti potvrditi kako je Štafeta mladosti simbol ljubavi prema Titu, čiji će kult ličnosti tada biti prožet evociranjem uspomena na Broza buđenjem emocija među stanovništvom Jugoslavije, mnogo se puta naglašava kako je: „Štafeta mladosti krenula bez Tita, ali s Titom u srcima.“¹³⁴ Posthumni kult Josipa Broza, kako je to razdoblje nakon Titove smrti nazvao sociolog Todor Kuljić, obilježen je veličanjem uloge Tita kao uzora i inspiracije omladine koja će nastaviti slijediti put koji je on namijenio mladima: „Tito je uvijek bio i ostao snaga naše mladosti, inspirator novih pobjeda te neumorni vođa revolucije koja neprekidno teče, u koju ćemo i dalje ugrađivati naše znanje i mladost.“¹³⁵ Upravo je Štafeta mladosti jedan od pokazatelja nepokolebljivosti mladih u odlučnosti da nastave put socijalizma: „bez Tita fizički prisutnoga, ali s Titom u nama“.¹³⁶ Sjećanje na Josipa Broza Tita nije nestajalo ni nakon nekoliko godina, građani najavljuju kako Štafeta mladosti nije isprazna manifestacija već nešto što će biti trajna uspomena na Tita: „Zavjet koji daju ljudi ove zemlje ne može sprati ni kiša, ni proteklo vrijeme. Štafeta mladosti nije za nas neka „kulturna svečanost“, manifestacija kojom se na trenutak sjetimo nečega i nekoga.“¹³⁷ U sjećanje na lik i djelo Josipa Broza u periodu nakon njegove smrti održavaju se i tradicionalne smotre stvaralaštva i postignuća mladih upravo uoči Dana mladosti. U novinskim člancima opisuje se atmosfera na Majskim susretima, odnosno središnjoj proslavi uoči Dana mladosti u Hrvatskoj, koja se simbolično organizira upravo u Kumrovcu, Titovu rodnom mjestu. Pritom su svoja postignuća i trud pokazala mnoga sportska društva čiji će se članovi okušati u raznim disciplinama poput trčanja partizanskog marša, biciklističkim utrkama ili atletskim natjecanjima. Mladi su na taj način dobili priliku da: „još jedanput podsjetite na veliko Titovo

¹³³ Panić, „Štafeta- simbol zajedništva“, 18.

¹³⁴ Kecman, *Titova štafeta*, 47.

¹³⁵ Vjesnik, „Pozdravno pismo SR Hrvatske“, 5.5.1981.

¹³⁶ Vjesnik, „Putevi ljubavi i zavjeta“, 21.5.1981.

¹³⁷ Polet, „Krenula je!“, 30.3.1983.

djelo i prikažu sve ono što su naučili tijekom školovanja i življenja.“¹³⁸ Organiziranjem ovakvih sportsko zabavnih manifestacija nastavlja se njegovati razvijanje fizičke kulture u jugoslavenskoj državi, što je jedna od ideja koju je poticao Josip Broz. Dolaskom sudionika iz svih dijelova Jugoslavije, pokušavaju se očuvati tradicionalne tekovine socijalističke revolucije, poput bratstva i jedinstva, koje je zagovarao i Predsjednik Tito. Svake se godine, u svrhu edukacije djece i mladih o djetinjstvu te životu Predsjednika Tita, priređuju i tzv. „putevi stazama ljubavi“, odnosno obilazak kuća vezanih uz Titovo odrastanje kao i pohodi „stazama Titova djetinjstva“.¹³⁹ Iako Kumrovec obilaze stanovnici Jugoslavije kao i strani državljani tijekom cijele godine, najposjećeniji je ipak na Dan mladosti.

Uz organiziranje Majskih susreta u Kumrovcu, tradicija se nastavlja i u organizaciji Jugoslavenskih susreta mladih koji se tih godina održavaju u Beogradu. Novina da se susreti odvijaju tokom čitavog mjeseca svibnja uvedena je u organizaciju 1984. godine: „time se izbjegao priredbaški karakter proslave, koja traje tek 45 minuta ili jedan dan, a dobili susreti o kojima se ima što reći.“¹⁴⁰ Time se proširio program smotre kako bi se prikazala stvaralaštva mladih iz cijele zemlje. Uoči Dana mladosti manifestacije u čast Titova lika i djela organiziraju i Jugoslaveni koji žive u inozemstvu, a članovi su raznih jugoslavenskih klubova koji se organiziraju u stranim zemljama. Takav primjer odavanja počasti Titu vidljiv je u ideji organiziranja štafetnog maratona pod nazivom „Mir-prijateljstvo-mladost“ od strane radnika, članova Jugoslavenskog kluba iz Zapadnog Berlina.¹⁴¹ Štafetom koju su prenosili od Berlina kroz gradove Nurnberg i Munchen, gdje su obišli klubove jugoslavenskih radnika na privremenom radu, željeli su odati počast preminulom Predsjedniku. Proputovanjem kroz Sloveniju do Beograda maratonci će naposljetku priključiti Štafetu jugoslavenskih radnika ostalim štafetama na stadionu Jugoslavenske narodne armije na Dan mladosti.¹⁴² Kao i u prethodnom razdoblju Štafete mladosti, nastavljaju se održavati uobičajeni dočeci i ispraćaji Štafete u gradovima kroz koje ona prolazi, s posebnom namjerom, a to je održati zajedničkim naporima omladine, pionira i građana živim sjećanje na Tita: „Danas smo tu da Štafetom mladosti izrazimo svoju odanost i ljubav prema Titu.“¹⁴³ Slaveći dolazak Štafete mladosti u Zagreb građani i mladi, kao i svi prisutni tome dočeku štafetne palice, smatraju da se

¹³⁸ Vjesnik, „Majske svečanosti mladih“, 13.5.1981.

¹³⁹ Vjesnik, „Stazama ljubavi“, 25.5.1984.

¹⁴⁰ Polet, „Jugoslavenski susreti mladih“, 31.5.1985.

¹⁴¹ Vjesnik, „Mir prijateljstvo mladost“, 18.5.1985.

¹⁴² Vjesnik, „Mir prijateljstvo mladost“, 18.5.1985.

¹⁴³ Vjesnik, „Ponosni smo što živimo u Titovoj zemlji“, 5.5.1981.

nastavljanjem štafetnih trčanja može odaslati jasna poruka: „Tito i njegovo djelo zauvijek su tu, u nama, u onome što radimo, u onome čemu težimo.“¹⁴⁴ Tih se godina putem Štafeta nastavlja i tradicionalno obilježavanje značajnih godišnjica narodnooslobodilačkog rata te se tako 1981. godine proslavlja 40. godišnjica ustanka jugoslavenskih naroda i narodnosti, dok se naredne godine građani prisjećaju na godišnjicu prvog zasjedanja AVNOJ-a.¹⁴⁵ Mjesto iz kojeg Štafeta mladosti polazi pomno se bira u skladu s važnim događajem koji se te godine obilježava. Tako je godine 1983. Štafeta krenula iz Zadra kako bi se time narod Jugoslavije prisjetio 40. obljetnice priključenja Zadra, Istre, Rijeke, Slovenskog primorja i otoka matičnoj zemlji.¹⁴⁶ Godine 1985. polaskom Štafete mladosti iz Kragujevca evocirala se uspomena na polazak simbola ljubavi i poštovanja prema Titu, prvu štafetu 1945. godine.¹⁴⁷

Prvih godina nakon Titove smrti nastavljeno je i s proslavama Dana mladosti, s preinakom u tome da se štafetna palica tada predavala drugoj osobi, Predsjedniku Saveza socijalističke omladine Jugoslavije na stadionu Jugoslavenske narodne armije.¹⁴⁸ No i prilikom tog čina evocirana je uspomena na dugu tradiciju predavanja Štafete Titu, time što bi Predsjednik Saveza Socijalističke omladine Jugoslavije primao štafetnu palicu ispod portreta Josipa Broza kako bi se zadobivao dojam da je Tito i dalje uz omladinu, iako fizički više nije prisutan. Godine 1981. središnja proslava održana je pod posebnim imenom: „I poslije Tita, Tito!“¹⁴⁹ koje će kao krilatica obilježiti period nakon Titove smrti. U ranijem razdoblju nošenja Štafete mladosti mladi su predanošću radu i vježbanju koreografija željeli impresionirati Josipa Broza na završnoj priredbi. Nakon njegove smrti, mladi se i dalje trude uvježbati sastavnice programa sleta najbolje što mogu jer iako ih Tito neće gledati s tribina, svoje će vještine iskazati osobama koje su mu bile bliske: „...u počasnoj loži nalaze se najvažniji jugoslavenski političari, ugledne javne društvene osobe te članovi obitelji Josipa Broza Tita“.¹⁵⁰ Prvih godina nakon Titove smrti potencira se velika ljubav mladih prema njemu kako nazivima kojima ga veličaju poput: „naš drug, prijatelj, suborac, čovjek“ tako i samim nazivom sleta 1982. godine: „Sa Titom u nama“ te skandiranjem cijelog stadiona, svih sudionika programa popularnu krilaticu Titu u čast: „Mi smo Titovi, Tito je naš!“¹⁵¹ Štafeta i dalje ostaje čvrsta

¹⁴⁴ Vjesnik, „Ljubav i ponos Titova Zagreba“, 8.5.1982.

¹⁴⁵ Kecman, *Titova štafeta*, 47.

¹⁴⁶ Polet, „Štafeta mladosti“, 23.3.1983.

¹⁴⁷ Kecman, *Titova štafeta*, 51.

¹⁴⁸ Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete- Štafete mladosti“, 34.

¹⁴⁹ Vjesnik, „I poslije Tita, Tito!“, 21.5.1981.

¹⁵⁰ Vjesnik, „Titovo doba“, 26.5.1983.

¹⁵¹ Vjesnik, „Tito u svim srcima“, 26.5.1982.

poveznica između njega i mladih što se posebno ističe na Dan mladosti, njihov zajednički dan: „Tito i mladost bili su i ostaju jedno, tako je odlučila mladost Jugoslavije.“¹⁵² Prilikom proslavljanja Dana mladosti svake se godine u novinama izvještava o zavjetu omladine da će nastaviti Titov put. Pri tome se uviđa kako ga i dalje, bez obzira na promijenjene političke i društvene okolnosti, smatraju jedinim vođom i idolom: „Čvrsto obećajemo svi zajedno da nećemo skretati s Titovog puta, da ćemo se dosljedno i uporno boriti za izgradnju naše samoupravne socijalističke zajednice, za naše sretno sutra u kojem će Titova misao i djelo te njegov lik stajati kao putokaz napretka i slobode.“¹⁵³ Sjećanje na Tita obogaćivano je i mnogim napisima u tisku, organiziranjem kvizova znanja o Titu i njegovom revolucionarnom putu kao i objavljivanjem publikacija o „životu i djelu Josipa Broza“ o čemu je, do 1983. godine, objavljeno 260 raznih publikacija.¹⁵⁴ Iako Tito više nije bio fizički prisutan, nastavljaju se sve manifestacije njemu u čast, čime se u javnosti htjelo pokazati kako se tobože ništa nije promijenilo. U narednih nekoliko godina posthumni kult Titove ličnosti nastojao se spomenutim manifestacijama održati vitalnim, iako su uslijedile mnoge političke i društvene promjene u zemlji.

5.3. Mladi traže promjene

Smatra se kako je Štafeta u periodu nakon Titove smrti imala zadaću održati sjećanje na Tita „živim“, odati mu počast prikazivanjem ljubavi i odanosti njegovu putu socijalizma. Održavanju kulta Titove ličnosti, uz Štafetu mladosti, pripomoglo je i nastavljanje tradicionalnih smotri stvaralaštva mladih, kao i proslava na Dan mladosti. No, iako se u odnosu mladih prema preminulom vođi nije mnogo toga promijenilo, prema novinskim izvještajima tih godina Tita se i dalje prikazuje njihovim uzorom, promijenjene okolnosti u Jugoslaviji pokreću mlade na traženje promjena. Iako su Štafeta mladosti te proslava Dana mladosti i dalje značajne poveznice naroda Jugoslavije i njihova preminulog vođe Josipa Broza Tita, u periodu nazvanom „I poslije Tita, Tito!“ postepeno opada značenje štafete zbog društvenih promjena. Doslovno štafete postaju omladini preteške, zbog težine ili u prenesenom značenju zbog nadolazećeg vremena promjena. Poruke mladih koje se nalaze unutar Štafeta postaju odraz onoga što se događa u jugoslavenskom društvu, pomoću njih mladi izražavaju potrebu za promjenama u društvu. Kako se mijenja atmosfera unutar društva tako i pisane poruke uz Štafete dobivaju pesimističan prizvuk uz neprestano zahtijevanje

¹⁵² Kecman, *Titova Štafeta*, 50.

¹⁵³ Vjesnik, „Pozdravno pismo SR Hrvatske“, 5.5.1981.

¹⁵⁴ Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete- Štafete mladosti“, 34.

nužnih promjena. U porukama omladine spominju se negativne društvene promjene poput povećanja nezaposlenosti mladih kao i posljedični pad njihova životnog standarda.¹⁵⁵ Te vidljive promjene u omladinskoj svijesti, odlučnost da se moraju izboriti za ostvarenje ciljeva, ipak isprva ne mijenjaju izgrađenu pozitivnu percepciju o Titu. Naime, Josip Broz i dalje ostaje idol i inspiracija omladini u borbi koju tek moraju započeti kako bi poboljšali svoj društveni položaj. Slijedeći revolucionarni put kakvog je zamislio Predsjednik Tito, moraju prijeći granicu od pukih promatrača do aktivnih sudionika u društvu, za što im ne nedostaje volje: „Hoćemo radom i znanjem, zajedno sa svim organiziranim socijalističkim snagama društva, da utičemo na hod revolucije te da ga usmjeravamo prema idealima i ciljevima za koje smo se opredijelili.“¹⁵⁶ Štafeta time postaje simbol, odnosno sredstvo pomoću kojeg mladi putem javnog izlaganja svoje poruke, traže nužne promjene te apeliraju na to da mogu opravdati Titovo povjerenje koje im je dano prije mnogo godina: „Nema razloga da se Jugoslavija brine za svoju budućnost, naša su pleća dovoljno jaka, naš um je dovoljno bistar, naša ljubav bezgranična da ni pred kim ne ustuknemo, da ustrajemo.“¹⁵⁷ Nezadovoljstvo mladih društvenim okolnostima izražavano je i preko Dana mladosti, taj dan za njih nije bio samo manifestacija njihovih postignuća, već i prilika da putem poruka Štafete upute javnu kritiku odgovornima u zemlji. Smatra se da bi mladi trebali preuzeti veću društvenu odgovornost, no pitanje je kako to učiniti ako ne mogu dospjeti do odgovarajućih položaja koji bi im omogućavali donošenje bitnih političkih odluka. Savez komunista Jugoslavije, uz ostale političke subjekte, trebao bi im omogućiti: „masovnije i odgovorno uključivanje u sva područja društvenog života u kojima će polet mladih doći do potpunog izražaja. Kako je isticao i sam Tito, ne može se čekati da mlad čovjek postane stariji, pa da se tek onda afirmira i postane aktivan član jugoslavenske zajednice.“¹⁵⁸ Omladina jest revolucionarna, no politički subjekti moraju stvoriti prostore u kojima bi mladi mogli to i iskazati, ako se to ne učini dovoljno brzo, ta mladenačka volja može prerasti u apatiju odnosno bezvoljnost, u opću nezainteresiranost.¹⁵⁹

Središnji događaj i dalje je bio slet na Dan mladosti, no on je iz godine u godinu trpio sve veće kritike povezane uz tadašnju društvenu situaciju. Nakon Titove smrti započinjale su

¹⁵⁵ Panić, „Štafeta-simbol zajedništva“, 18.

¹⁵⁶ Vjesnik, „Poruka mladih Jugoslavije“, 25.5.1984.

¹⁵⁷ Vjesnik, „Poruka mladih Jugoslavije“, 25.5.1984.

¹⁵⁸ Intervju sa predsjednikom Konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ) Bogićem Bogićevićem. Vjesnik, „Ostat ćemo Titova omladina“, 24.5.1982.

¹⁵⁹ Intervju sa predsjednikom Predsjedništva Konferencije SSOJ Draganom Ilićem. Vjesnik, „Snaga mladih“, 25.5.1983.

rasprave o tome trebaju li se uopće više održavati sletovi na Dan mladosti i trčati Štafeta, ne postaju li te manifestacije besmislene? Iako se posredstvom medija Titov kult ličnosti nastojalo održati živim čini se kako nije bilo volje da se u već zastarjele manifestacije uvedu potrebne promjene.. Čitajući novinske članke iz tog razdoblja stječe se dojam da su štafetna trčanja postala stereotipna. Naime, spomenuti dočeci i ispraćaji štafete u pojedinim gradovima se svake godine ponavljaju po utvrđenom obrascu: prvotno na priređenu pozornicu izlazi glazbeni sastav koji podupire pjevački zbor, oni zajednički prate dolazak općinske štafete, koja pak stiže neposredno prije dolaska Savezne štafete. Slijedi prigodan govor izabranog člana Socijalističke partije da bi nakon toga Štafeta krenula dalje propisanim putem, a okupljeno mnoštvo se razišlo, te se takav isti „scenarij“ ponavlja godinu za godinom.¹⁶⁰ Val nezadovoljstva, kao svojevrsan okidač za javnu raspravu, izazvala je upravo scenografija za slet godine 1983. kada je Titova silueta visoka preko devet metara natkrilila stadion. Sve je nalikovalo kineskim ili sjevernokorejskim veličanjima kulta ličnosti.¹⁶¹ Javnost se tada počela pitati: „Treba li nam Tito u natprirodnoj veličini?“¹⁶² Rasprava je trajala gotovo šest mjeseci te se organizacijski odbor već pitao treba li uopće nastaviti Štafetu. Ovakva scenografija na sletu potegnula je na vidjelo niz problema koji su do tada prešućivani. Već iduće godine postavljana su pitanja zašto se završna svečanost održava na stadionu Jugoslavenske narodne armije i zašto baš u Beogradu.¹⁶³ Vodstvo Saveza socijalističke omladine Jugoslavije priznalo je da ne postoji volja i snaga za provođenjem velikih promjena što je vidljivo i prema tome što su pojedine osobe svake godine iznova angažirane na sletu na Dan mladosti.¹⁶⁴ Zatvarane su oči pred činjenicom da se o štafeti sve manje govori te da čak ima protivljenja održavanju cijele manifestacije. Naime, primjer takvih odupiranja nastavku sudjelovanja u sletu vidljiv je u odbijanju srednjoškolaca iz Ljubljane da se spremaju za završnu svečanost 1984. godine, a po napisima u tisku nisu bili jedini takav slučaj u Jugoslaviji.¹⁶⁵ O svemu je tada govoreno i na Predsjedništvu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, ali „zastarjelu“ manifestaciju nije se moglo značajnije promijeniti.¹⁶⁶ No, neke pozitivne preinake u programu sleta, u usporedbi s prethodnim godinama, ipak su bile vidljive prilikom održavanja svečanosti 1984. godine. Naime, izmijenjeni su neki dijelovi programa, uglavnom oni koji su

¹⁶⁰ Polet, „Izuzetna noć“, 28.4.1982.

¹⁶¹ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 168.

¹⁶² Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete- Štafete mladosti“, 34.

¹⁶³ Isto, 34.

¹⁶⁴ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 168.

¹⁶⁵ Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete- Štafete mladosti“, 34.

¹⁶⁶ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 168.

već dugo vapili za inovacijama, kako tumače novinari jer su ih se promatrači s tribina zasitili. Iako je proslava Dana mladosti 1984. godine bila znatno različitija nego svečanosti proteklih godina, prve reakcije na novine koje su uvedene bile su različite. Naime, mišljenja dviju gledateljica s tribina o inovacijama na sletu bila su u povećoj suprotnosti.¹⁶⁷ S jedne strane, koncept sleta te je godine prema mišljenju urednice tjednika „Mladost“ bio inovativan, smatra da je upravo taj koncept završne svečanosti bio najbolji od ponuđenih s obzirom na kratak period pripremanja sleta. Pozitivan stav o sletu zauzela je nakon promatranja programa sa tribina: „Ovogodišnja priredba bila je maštovitija, šarenija te samim time bliža onome što žele mladi. Prema tome se može zaključiti kako se među organizatorima sleta ipak izrazila želja za poštovanjem interesa omladine.“¹⁶⁸ Iako je naglasila kako su se interesi mladih uzeli u obzir smatra da bi se buduće rasprave o konceptu sleta, koje bi se održavale u javnosti, trebale provesti na otvoren, argumentiran način kako bi mladi mogli izraziti svoj stav o tome kakav praznik žele.¹⁶⁹

S druge strane, uvođenje inovacija na stadionu poput postavljenog video zida ili nastupa poznate rock grupe, oštro je nakon sagledavanja programa sleta kritizirala novinarka tjednika „Mladost“. Tvrdi da su te inovacije poslužile samo tome da se organizatori mogu ulagivati omladini, da bi im se pomoću tih novina približili, bez razmišljanja o rješavanju „pravih“ problema koje muče mlade: „Završna priredba nije pokazala ništa od onog što se u društvu zbiva!“¹⁷⁰ Novinarka zaključuje kako će ovaj trend ulagivanja trajati dok god to omladini odgovara, ali i dok to odgovara svim političkim organizacijama, takav je politički trenutak, a time se ne rješavaju konkretni društveni problemi koji muče mlade.¹⁷¹ Kritikom koncepta sleta uviđa se kako mladi postaju sve nezadovoljniji tadašnjom društvenom situacijom, a ništa se ne pokreće kako bi se problemi razriješili. Nezadovoljstvo omladine iz godine u godinu pokretat će sve veću potrebu za traženjem istinskih promjena u strukturi jugoslavenskog društva. Uz pokušaje da se program sleta osuvremeni, tako da tematske cjeline priredbe ukažu na probleme mladih, idućih godina se nastavlja i s angažiranjem većeg broja poznatih glazbenih grupa kako bi se time slet približio omladini.¹⁷² Smatra se da je 1985. godine rock koncert na jednom od središnjih beogradskih trgova bio najveća vanjska promjena u odnosu

¹⁶⁷ Intervju novinara lista „Polet“ s Jasminkom Radanović, tadašnjom urednicom lista „Mladost“ te Ljiljanom Jorgovanović, novinarkom lista „Mladost“. Polet, „Opasne veze“, 1.6.1984.

¹⁶⁸ Polet, „Opasne veze“, 1.6.1984.

¹⁶⁹ Polet, „Opasne veze“, 1.6.1984.

¹⁷⁰ Polet, „Opasne veze“, 1.6.1984.

¹⁷¹ Polet, „Opasne veze“, 1.6.1984.

¹⁷² Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete- Štafete mladosti“, 34-35.

na prethodne Dane mladosti.¹⁷³ Da mladi zaista traže promjene nagovijestilo se i 1986. godine, specifičnim nazivom programa sleta: „Probudi se, nešto se dešava nemoj reći da to nisi znao i tvoja se sudbina rješava, moglo bi ti jednom biti žao“.¹⁷⁴ Takvim provokativnim motom tadašnjeg Dana mladosti odaslana je poruka mladima diljem Jugoslavije da: „samo budni kroje budućnost.“¹⁷⁵ Promjena u konceptu sleta vidljiva je u nastojanju da se objasni nezadovoljstvo mladih kroz tematske cjeline koje prikazuju njihove probleme poput nezaposlenosti, stambenih problema ili građenja nuklearke: „Nuklearke gradite ništa nas ne pitate, sa strane vas pratimo, mi ćemo da platimo.“¹⁷⁶ Mladi su pokušali prikazati Jugoslaviju kakvom su je oni tada vidjeli. Završna tematska cjelina na sletu bila je održana pod nazivom „Čuvajmo ovu zemlju“ kojom su mladi željeli upozoriti na opasnost od nestajanja tadašnjih jugoslavenskih granica, uprizorenjem tog čina prvotnim stvaranjem granica Jugoslavije pa zatim raspršivanjem te cjeline u sitne dijelove, neprepoznatljivog oblika. Kako bi taj prizor zadobio što veću autentičnost iz zvučnika na stadionu začuo se govor preminulog Predsjednika Tita, kojeg je on izveo desetak godina ranije: „Nama su potrebni borci za bolje sutra, a ne oni koji zauzimaju položaje, a smetaju da idemo brže naprijed. Vi znate mi smo kazali nekoliko puta: ne granice razdvajanja već granice spajanja.“¹⁷⁷ Kritika tadašnjeg društva vidljiva je i uporabom natpisa na semaforu poput „Drugovi-dugovi“ ili „Sit gladnome ne vjeruje“¹⁷⁸ kojima su se osvrnuli na ekonomski aspekt provođenja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije te izrazili svoju kritiku da bi se trebao brže i efikasnije ostvarivati. Ovu kritiku mladih novinarka lista „Danas“ komentirala je kao nešto bezopasno za politički vrh koji ih neće shvatiti ozbiljno: „Ni vrtnju omladine u krug ne mogu računati prikazom srednjoročnog programa ekonomske stabilizacije.“¹⁷⁹ Mladima na stadionu, a time i onima u čitavoj zemlji obratila se i Predsjednica predsjedništva Konferencije SSOJ Silvija Žugić Rijavec koja je ohrabrila mlade na borbu za svoje interese: „Treba posao prenijeti na leđa omladine koja je i dalje vjerno uz Tita.“ No time nije naznačila ništa novo. Ta stvorena idila na stadionu zapravo je idealno izvedena predstava da bi mladi kao i politički vrh bili zadovoljni, a zapravo se ništa time ne rješava: „Kad se govori o problemima govori se o tome uvježbanim, idiličnim tonom koji odgovara samo onima koji zaista mladu generaciju drže za

¹⁷³ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 168.

¹⁷⁴ Stihovi iz pjesme sarajevskog pjesnika Duška Trifunovića. Vjesnik, „Multimedijski spektakl za mlade“, 24.5.1986.

¹⁷⁵ Vjesnik, „Današnja mladost je titovska“, 26.5.1986.

¹⁷⁶ Vjesnik, „Budućnost je uvijek u rukama mladih“, 26.5.1984.

¹⁷⁷ Vjesnik, „Budućnost je uvijek u rukama mladih“, 26.5.1984.

¹⁷⁸ Vjesnik, „Budućnost je uvijek u rukama mladih“, 26.5.1984.

¹⁷⁹ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 167.

dekor te da nisu za ništa drugo osim za uveseljavanje.“¹⁸⁰ Novinar se pita, nije li to samo pokušaj zavaravanja društva, time nisu raspravljali o aktualnim problemima. Naime, imali su priliku u kojoj ih je putem medija slušala cijela Jugoslavija, no Predsjednica predsjedništva Konferencije SSOJ je nije iskoristila: „Morala je baš u toj prilici aktualna htijenja, u trenutku kad je sluša i mlado i staro, izložiti konkretno da se vidi što mladi rade, misle i planiraju. Da se vidi da i u stvarnosti ne pristajemo na podređenost, nikad, posebno ne na svoj praznik. Makar nam se zbog toga ne nasmiješio u svečanoj loži.“¹⁸¹ Te godine je i poruka pionira i omladine Jugoslavije putem Štafete mladosti prikazivala njihovo nezadovoljstvo situacijom u zemlji, ali i jasnom težnjom da ostanu na putu kakvog je zamislio Tito: „Ovo je vrijeme za promjene, mi drugoga ni nemamo. Pokažimo da smo kao generacija spremni da se suočimo sa svim izazovima. Mi svoju budućnost vidimo u politici nesvrstanosti, kao jedinom načinu pravednijeg uređenja svijeta u kojem živimo. Zato neka nitko ne sumnja, današnja mladost je titovska.“¹⁸² Kako je vrijeme odmicalo, promjene u obilježavanju Dana mladosti postajale su sve veće. Titova smrt započinjala se koristiti i u komercijalne svrhe. Dio njegova posthumnog kulta ličnosti bilo je pretvaranje Titova imena i ikone koju je predstavljao u komercijalan brand. Možda se time kupcima činilo da će im Tito na taj način biti bliži, ako suvenikom „osvježe“ svoja sjećanja. To se posebno primjetilo na Dan mladosti kada bi se nakon sleta na ulicama Beograda prodavali različiti predmeti poput kompleta značaka s Kućom cvijeća, privjesici s Titovim likom, kalendari ili olovke s različitim natpisima koje su kupci smatrali značajnim uspomjenama na Josipa Broza Tita.¹⁸³ Dakle, iako mladi i dalje žele slijediti put kakvog im je namjenio Tito, smatraju da je došlo vrijeme za promjene. Kako Štafeta mladosti, tako i proslave na Dan mladosti, postaju sredstvom izražavanja nezadovoljstva položajem mladih u jugoslavenskom društvu. Nakon kritike organizacije sleta pokušale su se uvesti sitne pozitivne preinake, no kako je manifestacija istog oblika već dugi niz godina, trebala bi se cjelokupno izmijeniti.

5.4. Posljednje godine Štafete mladosti

Kao što sam već ranije navela, možda je logično bilo prekinuti nošenje Štafete nakon Titove smrti, no tada su štafetna trčanja ipak nastavljena, vjerojatno da se održi Titov kult ličnosti među mladima. Kako su godine prolazile, nezadovoljstvo mladih tadašnjom političkom te

¹⁸⁰ Polet, „Ruža bez trnja“, 6.6.1986.

¹⁸¹ Polet, „Ruža bez trnja“, 6.6.1986.

¹⁸² Vjesnik, „Poruka štafete mladosti“, 26.5.1986.

¹⁸³ Polet, „Meko sletanje“, 31.5.1985.

društvenom situacijom u zemlji bilo je sve veće. Svoje probleme nastojali su pokazati javnosti prilikom sletova na Dan mladosti, ali i porukama Štafeta pojedinih godina. Spomenula sam kako su se sletovi nastojali osuvremeniti, ali relativno bezuspješno. Nezadovoljstvo samom organizacijom sleta na Dan mladosti trajalo je već duže vrijeme, spominje se kako su organizatori stalno isti ljudi koji ne uvode ništa novo. Polemike oko smisla, cijene i načina na koji je Štafeta organizirana postojale su tijekom čitavog perioda nakon Titove smrti no sve do 1987. godine nisu izlazile u javnost.¹⁸⁴ Pretpostavlja se ipak kako je prvi spor oko ukidanja Štafete izbio još dok je Predsjednik Tito bio živ, 1969. godine, kada su dvojica članova Predsjedništva Saveza socijalističke omladine Jugoslavije iz Slovenije i Hrvatske, Janez Kocijančič i Drago Roksanđić predložili radikalno preuređenje zastarjele manifestacije, odnosno ukidanje štafete. Ista se polemika ponovila i godinu dana kasnije, ali je većina ostalih bila protiv ukidanja Štafete.¹⁸⁵ Val nezadovoljstva, koji je i dalje ostajao izoliran od očiju javnosti, iskazivao se i u narednim godinama. Ponovna rasprava o tom gorućem pitanju iznesena je na 12. Kongresu Saveza socijalističke omladine Jugoslavije 1986. godine. Predstavnica studenata Sveučilišta „Edvard Kardelj“ u Ljubljani prenijela je ideje svojih kolega koji su tražili ukidanje Štafete jer su se vremena promijenila, a manifestacija je tada, prema njihovim razmišljanjima, postala besmislena: „Mislimo da je došlo vrijeme da te zastarjele rituale prekinemo. Herojska vremena su prošla, prošlo je vrijeme idealiziranja mladosti, prošla su vremena slijepog patriotizma. Zato mislimo da je trčanje za štafetnom palicom i vježbanje na stadionu besmisleno.“¹⁸⁶ Studenti su smatrali kako se Štafetom ništa ne rješava, problemi i dalje ostaju aktualni, a od zaklinjanja Titu i Partiji, nema nitko ništa. Umjesto takve besmislene manifestacije predlagali su konkretne akcije poput marša nezaposlenih, skupove protiv naoružavanja Jugoslavije i drugih zemalja, mitinge za civilni vojni rok, javne tribine na kojima bi mladi govorili o nuklearnoj energiji i novim centralama.¹⁸⁷ Najavljivali su i mogućnost slovenskog bojkota „grotesknog stadionskog sleta“ i „kulturne sramote“ kako su poneki nazivali završnu svečanost Dana mladosti.¹⁸⁸ Iako su se ove rasprave studenata činile ozbiljnom prijetnjom daljnjem nastavku štafetnih trčanja, te godine studenti ipak nisu postigli svoj cilj te je manifestacija na Dan mladosti održana.

¹⁸⁴ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 167.

¹⁸⁵ Isto, 167-168.

¹⁸⁶ Isto, 168.

¹⁸⁷ Isto, 168.

¹⁸⁸ Isto, 168.

No, konačni rasplet polemika oko ukidanja Štafete započeo je početkom 1987. godine, skandalom nastalim oko likovnog izgleda plakata za Dan mladosti. Naime, plakat koji je izradio slovenski studio „Novi kolektivizam“ pobijedio je na natječaju kao idejno rješenje kojeg su odobrile tri nezavisne komisije čiji se izbor naposljetku pokazao sramotnim.¹⁸⁹ Čitajući novine, srbijanski inženjer uočio je da je izabrani plakat bio identičan ilustraciji „Treći Reich-alegorija herojstva“, autora Richarda Kleina iz 1936. godine, koja se koristila u nacističkoj Njemačkoj kako bi se prikazali sklad i nadmoć arijevske rase. U slovenskoj inačici došlo je do promjena u tome što su kukasti križ i nacistički orao zamijenjeni golubicom mira i jugoslavenskom grbom, dok je baklja zamijenjena štafetom.¹⁹⁰ Slovenski umjetnici slijedili su tzv. „retrogradizam“ u umjetnosti te je njihova ideja bila očistiti stare slike od „idejnog taloga“ i „trauma“ prošlosti kao što je u kasnijem periodu naglasio jedan od autora plakata: „Kad živiš i radiš u društvu koje je traumatizirano Drugim svjetskim ratom i Njemačkom jedini način da se toj traumi suprotstaviš je da o njoj govoriš. Ono što mi radimo, što smo i tada radili, jeste pokretanje priča o traumama.“¹⁹¹ Ako se njihov postupak interpretira na taj način, njihovim su se djelom slike trebale osloboditi „trauma“, odnosno vremena u kojem su nastajale kako bi dobile novo značenje. A to novo značenje slika dobiveno je uništavanjem nacističkih simbola sa plakata što su autori objašnjavali kao svojevrsnu kritiku nacističke vlasti. Ako je cilj plakata mobilizirati mase, to je moglo biti postignuto jer su ga svi jednodušno prihvatili, govorili su slovenski umjetnici.¹⁹² Radilo se o ozbiljnoj aferi koja je udarala na nekoliko jugoslavenskih svetinja, ne samo na Štafetu i Tita već i na Drugi svjetski rat, koji je bio polazna točka i utemeljenje vlasti komunističke Jugoslavije.¹⁹³ Ujedno je i prvotno idejno rješenje za štafetnu palicu izazvalo mnogo nezadovoljstva među omladinom koja ju je trebala prenositi jer se zapravo radilo o „građevini na četiri stuba“, koju kao takvu zbog veličine i oblika nije bilo moguće nositi.¹⁹⁴ No, nakon što je ta zamisao odbačena, čak je i krajnje rješenje te godine bilo posve neuobičajeno jer je štafetna palica bila izrađena od pleksiglasa, s osam kapljica krvi na samom vrhu Štafete.¹⁹⁵ Smatralo se kako se takvim

¹⁸⁹ Kastratović Ristić, „Proslave u čast Titove štafete- Štafete mladosti“, 35.

¹⁹⁰ Isto, 168-169.

¹⁹¹ „Irwin poster scandal“, u: *VlasTito iskustvo*, 163.

¹⁹² Kasnije je tužba protiv autora plakata povučena pod obrazloženjem da „Novi kolektivizam“ radi u „stilu retroavangarde“ koja je „općepriznati umjetnički pravac“. Sudsko je obrazloženje bilo smiješno, jer su „retroavangardu“ izmislili u Ljubljani. Još 1984. članovi skupine Irwin preslikavali su američke uzore, čije su uvećane i zamijenjene radove pokazali u Galeriji ŠKUC-a u Ljubljani. Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 169.

¹⁹³ Isto, 169.

¹⁹⁴ Panić, „Štafeta- simbol zajedništva“, 18.

¹⁹⁵ Isto, 18.

izgledom štafetne palice nije pozivalo na „primirivanje duhova“ već upravo suprotno. Gledano iz današnje perspektive, takvo je rješenje moglo nagovještavati prolijevanje krvi na jugoslavenskim prostorima.¹⁹⁶ Iako je ovim skandalom oko plakata za Dan mladosti kao i izgledom prvotne štafetne palice poljuljana vjera u to da štafeta trčanja i dalje imaju smisla, Štafeta je ipak krenula s vrha Triglava u Sloveniji u ožujku 1987. godine. Istog dana, kad je polazila Štafeta, na glavnom gradskom trgu u Ljubljani održao se prosvjed protiv štafete, okupljeni su pjevali „Zdravicu“ tj. slovensku himnu, dijelili bedževe s natpisima „Štafeta, ne hvala“, te pročitali proglas u kojem se navodilo kako „hladni vjetrovi pušu s juga“.¹⁹⁷ Te godine nije bilo ni tradicionalnog dočeka Štafete, odnosno organiziranog svečanog dočeka ni u Zagrebu, koji je ionako bio posve prekupan zbog uređivanja grada za nadolazeću Univerzijadu. Stoga je Štafeta popraćena tek paljenjem tzv. „Trnjanskih krijesova“ na obalama rijeke Save uz svirku glazbenih sastava „Le cinema“ i „ITD benda“.¹⁹⁸ Spomenutim prosvjedom u Ljubljani, kao i neorganiziranjem formalnih ispraćaja Štafete u važnijim gradovima poput Zagreba, sve se više iskazivala besmislenost prenošenja štafete Jugoslavijom.

Što se tiče sleta na Dan mladosti 1987. godine, nije se mnogo toga promijenilo u odnosu na protekle godine. Na stadionu su se tematske cjeline nastavljale jedna na drugu, predaje se štafeta, pri tom se izriče poruka mladih kao i zahvala te poruka mladima od strane Saveza socijalističke omladine Jugoslavije te naposljetku tradicionalni vatromet koji označava kraj svečanosti.¹⁹⁹ No promjene se nagovještavaju provokativnim nazivom sleta: „Upalite svjetlo“²⁰⁰ čime mladi izražavaju svoje nezadovoljstvo trenutnom pozicijom u društvu te svakako traže da se konačno provedu neke promjene. Ujedno su mladi poručili da su i dalje uz Josipa Broza Tita, kako žele da se prevladaju granice koje razdvajaju stanovnike Jugoslavije te da žele nastaviti Titovim putem misleći pri tom na očuvanje bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda, jačanje jedinstva zemlje i održavanje nezavisnog puta razvoja zemlje.²⁰¹ Prva od četiriju scenskih slika na stadionu nazvana „Bomba u grudima“ pokazala je kako mladi imaju zamisao da kao generacija svojim srcima mogu: „raznijeti sve granice koje ih razdvajaju, idući Titovim putem vjerujući u granice spajanja“.²⁰² Nakon prethodnih

¹⁹⁶ Isto, 18.

¹⁹⁷ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 169.

¹⁹⁸ Isto, 169.

¹⁹⁹ Stefanović, *Titova štafeta*, 191.

²⁰⁰ Panić, „Štafeta- simbol zajedništva“, 18.

²⁰¹ Vjesnik, „Odlučno na Titovu putu“, 26.5.1987.

²⁰² Vjesnik, „Odlučno na Titovu putu“, 26.5.1987.

idiličnih scenskih slika u završnom dijelu programa mladi kroz ironične natpise na semaforu stadiona poput „sve je prolazno, posljedice su trajne“ ili „optimist sam jer se ovako dalje ne može“ nastoje prikazati svoju gorčinu zbog društvene krize u zemlji.²⁰³ Kako je društvena situacija u zemlji bila poljuljana tako ništa nije sprječavalo televizijsku kritičarku hrvatskog i jugoslavenskog tjednika „Danas“ da napiše oštru kritiku viđenog na završnoj svečanosti na Dan mladosti: „Miješale su se rutinske sletske vježbe, iritantan glas disk jockeya i šlagerska ljiga.“²⁰⁴

5.5. Ukidanje Štafete mladosti

U razdoblju nakon Titove smrti uviđa se kako su rasprave o nastavljaju manifestacija u čast Titova rođendana iz godine u godinu sve burnije. Dok se neki članovi Socijalističkog saveza omladine Jugoslavije zauzimaju za nastavak štafetnih trčanja kao tradicije proslave Titova rođendana, ali i dana mlade generacije, drugi smatraju kako su te manifestacije zastarjele te da ih posljedično tome treba ukinuti. Kao što sam ranije spomenula već su se i prije 1987. godine javljali povremeni otpori nastavku štafetnih trčanja smatrajući da je prerasla u manifestaciju čije je održavanje besmisleno, ne pomaže mladoj generaciji riješiti probleme koji ih muče. Pokušaji otpora koje sam navela u periodu prije te godine bili su tek pojedinačni slučajevi koji nisu stizali dalje od poticanja javnih rasprava ili prosvjeda. No 1987. godine te rasprave dale su rezultate u formalnom pogledu. Naime, formalni prijedlog za ukidanje manifestacije dala je u listopadu 1987. godine Pokrajinska konferencija Saveza socijalističke omladine Vojvodine²⁰⁵, čiji je član Milan Janjić 1988. godine bio na čelu Konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije.²⁰⁶ Vojvođanima je suprotstavljen prijedlog Sekretarijata Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, koji je predviđao da se štafeta i dalje nastavlja, ali u izmijenjenom obliku. Naime, da bi se taj zahtjev odobrio priložene su i preinake koje bi trebalo ostvariti: „Štafeta bi povezivala sve stvaralačke susrete mladih, u sebi bi nosila poruku mladih pri čemu bi čin polaska štafete zapravo bio trenutak javne promocije te poruke mladih, te se Štafeta na kraju završne svečanosti ne bi nikome predavala.“²⁰⁷ No naposljetku je ta inicijativa da se Štafeta spasi ipak odbijena. Smatra se da je stiglo vrijeme u kojem je štafeta posjedovala tek simboličko značenje, a i ukinuće Štafete činilo se kao najlakše rješenje krizne

²⁰³ Vjesnik, „Odlučno na Titovu putu“, 26.5.1987.

²⁰⁴ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 170.

²⁰⁵ Stefanović, *Titova štafeta*, 193.

²⁰⁶ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 170.

²⁰⁷ Stefanović, *Titova štafeta*, 193.

situacije krajem osamdesetih.²⁰⁸ Provedeno glasovanje čiji je rezultat bio 83 glasa protiv naspram 6 osoba koje su bile za nastavljjanje Štafete, uz jedan suzdržani glas, pokazuje da je mnogima bilo u interesu da se prekine manifestacija koja se pretvorila u problem.²⁰⁹ Konačna odluka o ukidanju Štafete mladosti i završnog sleta, kakav se organizirao od 1957. godine, donesena je krajem siječnja 1988. godine.²¹⁰ Kompromis između onoga što je bilo i novih tendencija postignut je samo iduće godine u tome da se umjesto sleta organizirala umjetnička predstava na stadionu Jugoslavenske narodne armije, nazvana radnim naslovom „1988“. Nakon što je koncept te predstave izašao u javnost, započele su i kritike novog programa. Naime, program će se izvesti kao baletna predstava za koju su mnogi smatrali da nema idejnu poruku kao prethodnih godina jer neće biti masovnog sleta, koračnica te zakletvi u bratstvo i jedinstvo. Takva izvedba bila je bliska koncepciji Dana mladosti za 1988. godinu kakvu su predložili mladi Vojvodine jer nije bila isprepletena parolama i politikom, već je bila svojevrsna proslava umjetnosti koju su upriličile stotine plesača, umjetnika, baletanki i baletana.²¹¹ Nadalje je kritika upućena organizatorima i zbog cijene te završne manifestacije, odnosno mediji su se pitali koliko je novaca besmisleno utrošeno na predstavu koju su neki smatrali plagijatom. Naime, predstava je imala mnogo zajedničkih elemenata s predstavom „Uroboros“ koja je izvedena u Novom Sadu. Organizatori su priznali da predstave imaju zajedničkih elemenata, no novi prostor izvedbe, novi efekti kao i izmijenjena glazbena podloga, te veći broj sudionika predstave trebale su biti potvrda da predstava nije plagijat kako se to iznosilo u medijima.²¹² Kako je te godine znatno promijenjena koncepcija priredbe u programu nisu sudjelovali ni pripadnici Jugoslavenske narodne armije, koji su za javnost naveli razlog da nemaju dovoljno vremena kako bi adekvatno uvježbali svoje vježbe. Ujedno, prema scenariju programa kojeg je usvojio Savezni odbor za proslavu Dana mladosti pripadnici Jugoslavenske narodne armije nisu smjeli prikazivati nikakva vojna obilježja, kao ni simbole Jugoslavije te se novinar zapitao kako to da se: „prvi puta nakon rata ne bi trebali spominjati ni Titovo ime ni djelo?“²¹³ Upravo se u tim odlukama vide odstupanja od programa prethodnih godina, u priredbi nema mjesta ni za parole, ni za politiku. S obzirom na to da je u siječnju te godine ukinuta Štafeta, mnogi nisu vidjeli smisao u održavanju bilo

²⁰⁸ Jakovina, „Tito je mladost, mladost je radost“, 170.

²⁰⁹ Isto, 170.

²¹⁰ Isto, 170-171.

²¹¹ Isto, 171.

²¹² Intervju sa Sekretarom Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti Milanom Lazovićem. Vjesnik, „Priredba okrenuta budućnosti“, 22.5.1988.

²¹³ Vjesnik, „Nema mjesta špekulacijama“, 9.5.1988.

kakva programa na Dan mladosti 1988. godine. Tim putem od prvotnog ponosa što se Štafeta prenosi, do stida i negiranja njene simbolike u zadnjem razdoblju njena puta, Štafeta je zatvorila svoj krug. Održavanje štafetnih trčanja Titu u čast uz proslave Dana mladosti koje je on učinio danom mlade generacije kako bi mlade vezao uz sebe, učvršćivali su njegov kult ličnosti. Kult ličnosti građen dugi niz godina, ostao je snažan desetljeće nakon Titove smrti, odnosno do raspada Jugoslavije i početka sukoba različitih nacionalnosti na tom području, kada će kult ličnosti postepeno slabjeti.

6. DAN MLADOSTI: SUVREMENO DOBA

6.1. Promjena u percepciji kulta ličnosti Josipa Broza Tita

Nakon 42 godine prenošenja 1988. godine ukinuta je Štafeta mladosti. O iznimnom značaju te manifestacije za izgradnju kulta Titove ličnosti govori nam podatak da je čak svaki treći Jugoslaven sudjelovao u prenošenju Štafete.²¹⁴ Štafeta se smatrala poveznicom između Tita te naroda Jugoslavije, a pri tom ipak ponajviše poveznicom Tita i mladih. Proglašavanjem dana njegova rođendana ujedno i danom mlade generacije, Tito je zadobio njihovu masovnu podršku. Često se u dnevnom te tjednom tisku spominjalo kako ga mladi smatraju nenadmašivim uzorom te herojem. No, nakon Titove smrti, iako im Tito i dalje ostaje uzor, promjena političke strukture na čelu države dovodi mlade do potrebe za iskazivanjem nezadovoljstva kako manifestacijom, koju su smatrali zastarjelom, tako i svojom pozicijom u jugoslavenskom društvu. Ubrzo se Štafeta mladosti kao i proslave na Dan mladosti svake godine sve više kritiziraju te se naposljetku štafetna trčanja 1988. godine ukidaju. U periodu nakon Titove smrti, na vrhu partijskih i državnih organizacija držale su se velikosrpske snage koje su poslije njegove smrti ocijenile da je došlo prikladno vrijeme za ostvarenje njihovih planova.²¹⁵ Takvoj nezavidnoj političkoj situaciji pridružila se i najjača ekonomska kriza od postanka države, uz enormnu vanjsku zaduženost zemlje. Svi ti navedeni problemi, vodili su zemlju u suprotnom smjeru od Titova, tobože čvrsti jugoslavenski okvir pucao je na svim stranama.²¹⁶ Nakon tog perioda znatno se mijenjaju političke okolnosti u Jugoslaviji te dolazi do previranja pojedinih nacionalizama od kojih se svaka nacija počinje boriti za svoje interese.²¹⁷ Uvođenje višestranačkog sustava rezultiralo je rušenjem dugo građenog kulta Titove ličnosti. S promjenom političkog sustava u zemlji dotadašnja Titova sveprisutnost započinje biti potiskivana iz kolektivnog sjećanja. Ukinuti su različiti propisi o poštivanju te njegovanju njegova kulta u državnim ustanovama tako da je ubrzo započelo razdoblje napada na Tita, što se u ranijem razdoblju jugoslavenske države smatralo nezamislivim.²¹⁸ Međunarodnim priznanjem bivših jugoslavenskih republika kao samostalnih i suverenih država početkom 1992. godine potvrđen je raspad Jugoslavije, koji se stvarno dogodio već

²¹⁴ Kecman, *Titova štafeta*, 7.

²¹⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1998), 384. Dalje: Matković, *Povijest Jugoslavije*.

²¹⁶ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 384-385.

²¹⁷ Kuljić, *Tito*, 448-449.

²¹⁸ Isto, 416.

1991. godine.²¹⁹ Tijekom te nakon procesa raspadanja Jugoslavije, s posljedičnim stvaranjem drugačijeg stava prema jugoslavenskoj državi, dolazi i do prešutne degradacije kulta Titove ličnosti.²²⁰ Nove vladajuće strukture su indirektno potkopavale eroziju Titova kulta ličnosti, s obzirom da se rušenje njegove karizme nije nametalo u javnosti kao npr. u slučaju sa Staljinom u Sovjetskom Savezu. Prema mišljenju sociologa Kuljića, umjesto javnog rušenja Titova autoriteta zapravo je nastupilo razdoblje „prešutnog“ zanemarivanja i potiskivanja prisutnosti Titove karizme. Pri tom je smišljenom i planskom propagandom jačano osjećanje pripadnosti naciji, buđenje nacionalne tradicije, te poticana snažna mržnja prema svima koji su izvan te grupe. Tako da su nehrvatski narodi Tita odbacivali zbog pripadništva hrvatskoj naciji, dok ga s druge strane Hrvati nisu više prihvaćali zbog jugoslavenske usmjerenosti.²²¹ Time je jugoslavensko kolektivno pamćenje zamijenjeno novim nacionalnim pamćenjem.²²² Ubrzo se kult ličnosti Josipa Broza Tita pretvorio u svojevrsni antikult pošto idejna tekovina socijalizma, ideja bratstva i jedinstva svih naroda, nije bila u skladu s izričitim individualizmom nacionalne ideologije i stvaranja države kao krajnjeg cilja. Tražili su se novi heroji i nadličnosti, a kult Josipa Broza Tita onemogućavao je stvaranje te održavanje istih, tako da je Titovo mjesto doživjelo mnoge promjene u novom kolektivnom sjećanju. No, uz demonizaciju njegova lika bilo je potrebno posumnjati i u antifašistički okvir u kojem je građena Titova karizma. Zbog toga je bilo važno da se u očima javnosti normalizira ideologija s nacionalnim predznakom i dovede u pitanje antifašizam kao pozitivna ideologija. Posljedično ovim nastojanjima, Tita se prikazivalo kao negativnog komunista i mrzitelja nacionalizma kao orijentacije, a njegove se protivnike istom logikom pretvaralo u žrtve i pozitivne junake odnosno branitelje nacionalnog.²²³ U devedesetim se godinama 20. stoljeća događa povećani preokret u percepciji kulta Titove ličnosti koji se provodi procesom takozvane detitoizacije pri čemu se kolektivna svijest, izgrađivana dugi niz godina, nanovo mijenja na način da mišljenje javnosti o Josipu Brozu Titu zadobiva negativan predznak.

²¹⁹ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 416.

²²⁰ Kuljić, *Tito*, 448-449.

²²¹ Isto, 416.

²²² Isto, 462.

²²³ Isto, 448-452.

6.2. Aktivna detitoizacija nakon 1990. godine

Razmišljajući o razdoblju jugoslavenske države te mitskom veličanju Josipa Broza Tita u tim godinama, te uspoređivanjem te prošlosti sa periodom nakon 1990. godine uviđa se koliko se zapravo mnogo promijenio stav o Titovoj ličnosti. Raspadom jugoslavenske države uslijedio je velik preokret u pogledu na ta prošla vremena, bilo je potrebno stvoriti novo kolektivno sjećanje rušenjem pozitivne slike o socijalističkom razdoblju te Titovoj ličnosti. U medijskim izvještajima sve se okreće negativnom pisanju o njemu te se posljedično tome: „u cijelosti negira njegova ličnost te mu se ne priznaje ni minimalan doprinos bilo čemu na ovim prostorima što bi se moglo okvalificirati kao pozitivno. Danas se vidi samo ono što je loše, a negira se ono što je eventualno bilo dobro.“²²⁴ Posljedica postojanja samo jedne javne istine o ulozi Josipa Broza Tita tijekom 45 godina njegove vladavine jest to što šira javnost nije bila upoznata s negativnim stranama njegove vlasti te se o njemu nije mogla stvoriti objektivna slika. Tako se iz jednog ekstrema – bespogovornog veličanja njegova lika i djela naglo preobrazilo u drugi ekstrem- omalovažavanja i osuđivanja.²²⁵ Kako je nakon Drugog svjetskog rata Tito upotrijebio takozvanu strategiju „zamrzavanja“ nepodobnih sjećanja tako su i sam Tito kao i socijalizam doživjeli istu sudbinu nametnuta zaborava tijekom devedesetih godina. Službeno „zaboravljanje“ nepopularnih sjećanja na nedavnu prošlost potaknuto je upravo raspadom Jugoslavije, demokratskim promjenama koje su se posljedično tome događale te ratnim razaranjima.²²⁶ Kako su Titov lik i djelo u ovome razdoblju zadobivali negativne konotacije tako se i sve na bilo koji način povezano s njime nastojalo na različite načine potisnuti iz kolektivnog sjećanja. U Hrvatskoj su od devedesetih godina nadalje teme vezane uz Josipa Broza Tita u povećoj mjeri tabuizirane.²²⁷ Odraz takvog stanja osjećao se i u akademskim krugovima pa se stoga problematici socijalizma posvećivalo relativno malo pozornosti u studijskim programima na hrvatskim sveučilištima.²²⁸ Izvrstan primjer stvaranja „nove“ povijesti, novog kolektivnog sjećanja tijekom devedesetih godina vidljiv je u osnovnoškolskom obrazovanju. Naime, neupitne socijalističke tekovine poput bratstva i jedinstva, pokreta nesvrstanih ili antifašističke borbe postupno su odstranjivane iz školskih udžbenika, istisnute produkcijom nove službene povijesti.²²⁹ Kako bi se od početka izgradila

²²⁴ Vjesnik, „Raspada se sve što je stvorio“, 25.5.1992.

²²⁵ Nemet, „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ“, 111.

²²⁶ Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Uvod.Politička mjesta u transformaciji“, 17.

²²⁷ Isto, 11.

²²⁸ Isto, 11.

²²⁹ Isto, 16.

ta „nova“ povijest bilo je ponajprije potrebno pokopati u zaborav „najvećeg sina naših naroda i narodnosti“, kako se često nazivalo Josipa Broza Tita. Dakle, da bi se u postsocijalističkoj Hrvatskoj kreirala nova povijest, adekvatna idejama tadašnjeg političkog vrha, bilo je potrebno detitoizirati sadržaj školskih udžbenika.²³⁰ Sveprisutnost Josipa Broza Tita na svim područjima javnog života, pa tako i u udžbenicima povijesti, značajno je reducirana na prijelazu iz osamdesetih u devedesete godine usporedno s promjenom političkog sustava.²³¹

Sukladno „politici zaboravljanja“ razvila se i potreba da se Josipa Broza Tita postepeno briše iz javnog prostora na području nekadašnje Jugoslavije. Naime, njegove biste i spomenici uklanjanjani su sa središnjih lokacija te postavljani na zabačena, manje uočljiva mjesta diljem nekadašnje jugoslavenske države.²³² U razdoblju Jugoslavije ideologiju jugoslavenskog socijalizma najlakše je bilo infiltrirati u svakodnevicu stanovništva upravo oblikovanjem javnog mnijenja činom imenovanja ulica i trgova po Josipu Brozu Titu. Devedesetih godina 20. stoljeća mišljenje javnosti nastojalo se oblikovati istim procesom, samo u negativnom pogledu, naime preimenovane su mnoge ulice koje su nosile naziv po Brozu kao i mnogobrojne škole, vojarne, trgovi ili tvornice.²³³ Tako je u Titovu rodnom mjestu Kumrovcu promijenjen naziv Ulice Josipa Broza Tita u Ulicu Josipa Broza, dok je osnovna škola Maršala Tita preimenovana u školu Josipa Broza.²³⁴ U razdoblju jugoslavenske države Kumrovec je bio nezaobilazna točka štafetnih trčanja te se svake godine uoči Dana mladosti upravo tamo organizirala sportska manifestacija Titu u čast. Čini se kao da su se tijekom devedesetih godina Kumrovec, pa samim time i uspomene na Tita, nastojale „baciti u zaborav“: nije ga bilo na geografskim kartama, ne spominje se u školskim udžbenicima, ne postoje ni putokazi za ovo mjesto.²³⁵ Simbolika Kumrovca kao „rodnog mjesta druga Tita“ postavlja se u drugi plan, pažnja se usmjerava prema razvoju muzeja na otvorenom te prikazu ruralne baštine Hrvatskog zagorja.²³⁶ Ovakvim promjenama u percepciji Kumrovca, nastojalo se taj prostor depolitizirati. Upravo su iz istog razloga, te da bi se izbjeglo stvaranje

²³⁰ Isto, 16.

²³¹ Magdalena Najbar Agičić, „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“ u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 383.

²³² Uvod u: *Tito-viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Arhiv Jugoslavije, 2011), 11.

²³³ Isto, 11.

²³⁴ Mitja Velikonja, *Titostalgija* (Beograd: Biblioteka XX. vek, 2010), 62. Dalje: Velikonja, *Titostalgija*.

²³⁵ Velikonja, *Titostalgija*, 62.

²³⁶ Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. rođendana“ u: *Devijacije i promašaji: etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006), 246. Dalje: Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. rođendana“.

neugodnih situacija prilikom obilaska postava Titove rodne kuće, izmijenjeni određeni predmeti koji su predstavljali prikaz Titova revolucionarnog djelovanja. Kako se određeni posjetitelji ne bi „isprovocirali“ uklonjeni su pojedini predmeti poput ostakljene karte s prikazima Titovih „ratnih puteva“, odnosno akcija tijekom Narodnooslobodilačke borbe i „puteva mira“, odnosno njegovih posjeta svjetskim državicima. Prema navodima djelatnice muzeja u Kumrovcu jedan od povoda uklanjanju ovih predmeta bio je taj što su karte bile izrađene u jednom beogradskom institutu, pa premda su pisane latinicom, sadržavale su ipak neke spske jezične izraze.²³⁷ U navedeni proces depolitizacije Titova rodnog mjesta može se ubrojiti i postepeno napuštanje očuvanja i brige za zgrade koje su tijekom socijalizma izgrađene Titu u čast. Naime, više primjeraka kumrovečke arhitekture danas je na putu da postanu ruševinama. Uočljivi su tragovi bijesa i mržnje prema materijalnim ostacima koji simboliziraju prošli politički režim: porazbijana su vrata i prozori, uklonjeni natpisi, izdanja knjiga pisanih ćirilicom te one socijalističkog sadržaja porazbacana su po podu tih zgrada.²³⁸

Ujedno se i druga mjesta vezana za Josipa Broza Tita nastoje „zaključati u prošlost“ poput njegova posljednjeg počivališta u Beogradu. Naime, Brozova grobnica na Dedinju ostavlja „dojam zaboravljenosti“, a od 1992. godine nema ni počasne straže ni svježeg cvijeća, dok je nekadašnji Memorijalni muzej 25.maj preimenovan u Muzej istorije Jugoslavije.²³⁹ Uz grobnicu Josipa Broza na Dedinju veže se incident koji se dogodio tijekom 1990. godine kada je nekoliko demonstanata odlučilo pokazati kako misle da Titu „više nije mjesto u Beogradu“. Na desetu godišnjicu Titove smrti na njegov grob, položeni su vijenci federacije i društveno političkih organizacija, ali su istodobno prvi put nakon Titove smrti organizirane i održane antititovske demonstracije. Između ostalog demonstranti su izvikivali: „Tito, srbožder“, „Kuća cvijeća u Kumrovec“, „Prekinimo Titov kult ličnosti“, „Vratite ga u Zagorje“.²⁴⁰ Pri tom je zabilježeno kako demonstranti pale novčanice s Titovim likom, spaljuju crvene partijske knjižice, uzvikuju parole poput „Titograde tko ti ime daje, dao Tito nikog nije pito“ te pjevaju protutitovske pjesme kao „Druže Tito, tebi Srbi lažu, oni vole generala Dražu.“²⁴¹ Demonstranti su ujedno tražili da se Titovi ostaci prenesu u Kumrovec, čak su prijetili da će srušiti Kuću cvijeća i spaliti njegov leš.²⁴² Ove demonstracije samo

²³⁷ Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. rođendana“, 246-247.

²³⁸ Isto, 256.

²³⁹ Velikonja, *Titostalgija*, 63.

²⁴⁰ Vjesnik, „Nisu im se priključivali“, 4.5.1990.

²⁴¹ Vjesnik, „Nisu im se priključivali“, 4.5.1990.

²⁴² Velikonja, *Titostalgija*, 63.

desetljeće nakon Titove smrti pokazatelj su aktivnog procesa detitoizacije koji se provodio na prostoru nekadašnje Jugoslavije. S hrvatske je strane na ove prijetnje iz Beograda reagirao predsjednik hrvatske Socijaldemokratske partije Iвица Račan koji je predlagao da se Brozovi posmrtni ostaci prenesu u njegovo rodno mjesto Kumrovec gdje bi mu sagradili nov memorijalni centar, no ta se ideja naposljetku nije ostvarila.²⁴³

6.3. Promjene u medijskom izvještavanju o Danu mladosti

U prethodnim poglavljima ovog rada uviđa se kako se tijekom postojanja jugoslavenske države u dnevnom i tjednom tisku gotovo svakodnevno veličala Titova ličnost, pratio se svaki njegov korak, bilo u zemlji ili inozemstvu, te su se pratile manifestacije koje su svake godine priređivane njemu u čast. Tito je do svoje smrti izgradio svojevrsan snažan kult ličnosti te postao nezamjenjiv vođa jugoslavenske države. Njegovom smrću, Štafeta mladosti postaje trajni simbol očuvanja sjećanja na Titovu ličnost kao i podsjetnik na njegova revolucionarna djela. No, ukidanjem Štafete mladosti te prestankom održavanja svečanosti na Dan mladosti, kakve su se upriličavale od 1945. odnosno 1957. godine, Titov kult ličnosti doživljava eroziju. U devedesetim se godinama 20. stoljeća zbog promijenjenih političkih okolnosti te raspada Jugoslavije percepcija javnosti o Titu zaokreće te se odbacuje ideja da se njegov rođendan obilježi na bilo koji način. Naime, analizom hrvatskog dnevnog te tjednog tiska u devedesetim godinama uočava se nagli preokret u stavu prema Josipu Brozu Titu. Taj stav tada prelazi nekoliko razina, od idiličnog mišljenja o Brozu prije devedesetih godina do stvaranja potpuno negativnog mišljenja o njemu u devedesetim godinama 20. stoljeća. Tito je bio zaboravljen ili ga se nastojalo zaboraviti, odricale su ga se sve nacije, sukladno provođenju procesa detitoizacije u ovome razdoblju.²⁴⁴ Već na početku rata, koji je 1991. godine izbio na prostoru nekadašnje Jugoslavije, hrvatski mediji stvaraju o Titu negativnu sliku. Naime, Titovu se liku pripisuju negativne konotacije pošto se Jugoslavenska narodna armija, čiji je on tvorac, okrenula oružjem protiv hrvatskog naroda.²⁴⁵ U razdoblju jugoslavenske države Jugoslavenska armija proglašena je nepobjedivom te kovačnicom bratstva i jedinstva, da bi se kasnije transparentno velikom brzinom pretvorila u velikosrpsku silu, osvajačku i agresorsku.²⁴⁶ Analizirajući novinske članke iz devedesetih godina uočava se kako nema spomena Dana mladosti, čak ni na datum 25. svibnja, kada je u razdoblju Jugoslavije pisan

²⁴³ Radovani, „Izvještavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi“, 429.

²⁴⁴ Isto, 442.

²⁴⁵ Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. Rođendana“, 246.

²⁴⁶ Vjesnik, „Nije dobro kad se u Titu vidi samo Lucifer, a još manje kad se vidi samo anđel“, 2.5.1998.

najveći broj članaka o Titu i manifestaciji njemu u čast. No s obzirom na preokret političke situacije te na izbijanje Domovinskog rata činjenica da se o Danu mladosti ne piše čini se logičnom. Nakon završetka rata očekivala sam da će mediji izvještavati bar o proslavama Dana mladosti na lokalnim razinama, no nisam naišla ni na jedan članak o tome. Je li to zbog toga što zaista nitko tih godina nije proslavljao taj „jugoslavenski praznik“ ili je razlog tome što je rat netom prošao te se mediji drže strategije „zaboravljanja“, odnosno nespominjanja Josipa Broza Tita?

Posljednji je put Dan mladosti službeno proslavljen 1988. godine predstavom koja je iskazala umjetnička dostignuća mladih. Već iduće godine nitko na državnoj, tada još jugoslavenskoj razini, nije organizirao nikakvu proslavu.²⁴⁷ Ako usporedimo sveprisutnost Titove ličnosti u medijima u razdoblju jugoslavenske države s devedesetim godinama, kada se Tita u novinama rijetko spominjalo, uviđa se kako je preokret u medijskom izvještavanju o Titu i Danu mladosti bio povećati. Godine 1991. Dan mladosti u novinama se spominje tek posredno u manjem članku, kao dan Socijaldemokratske partije Makarske koji se ujedno opisuje i kao skup povodom Titova rođendana.²⁴⁸ Uz taj skup, u Vjesnikovoj rubrici Kalendar se navodi kako se taj dan obilježava kao dan rođenja Josipa Broza Tita, utemeljitelja nove Jugoslavije.²⁴⁹ Tijekom Domovinskog rata, između 1991. i 1995. godine, Tita se nije spominjalo, jer je sam spomen njegova imena smatran direktnom asocijacijom na omraženu Jugoslavensku narodnu armiju.

U hrvatskom tisku nema članaka o Danu mladosti, većina članaka u novinama tiče se Domovinskog rata te izvještaja o važnim događajima tih godina za Hrvatsku, poput postajanja članicom Ujedinjenih naroda. Ako se u ovome razdoblju u dnevnom ili tjednom tisku pronađe ipak pokoji članak o Josipu Brozu Titu, on nikako nije vezan uz proslave Dana mladosti. Čitajući novinske članke uviđa se potpuni preokret u razmišljanjima o liku i djelu Josipa Broza Tita. Godine 1995. u dnevnom tisku se na godišnjicu Titova rođenja, 25. svibnja, pojavljuju dva članka o Titu u podosta negativnom kontekstu. Naime, u jednome od članaka, traži se da se iz javnog života uklone svi oblici iskazivanja počasti Titu kao npr. nazivanje trgova i ulica njegovim imenom te se traži potpuno uklanjanje njegovih spomen ploča, bista ili kipova.²⁵⁰ Tim činom bi se osporavao kult Titove ličnosti, što bi dovelo do njegove

²⁴⁷ Radovani, „Izvještavanje o Danu mladosti“, 429.

²⁴⁸ Isto, 429.

²⁴⁹ Isto, 429.

²⁵⁰ Vjesnik, „Tito je glavni krivac“, 24.5.1995.

postupne razgradnje. U članku ga se optužuje da je u periodu na vlasti radio sve na ruku Srbima: „najprije je srbizirao Jugoslavensku armiju (što je danas i dokazano), pa je posve srbizirao vanjske poslove, tetošio Srpsku pravoslavnu crkvu dok je Katoličku i Islamsku progonio.”²⁵¹ Nakon što je prošlo nekoliko godina od Domovinskog rata, hrvatski su mediji započeli spominjati proslavu Dana mladosti na lokalnim razinama, no ni tada se nisu pisali izvještaji o tome već je samo spomenuto da se takva događanja ipak održavaju. Pri tome je objavljeno pismo čitatelja koji upozorava one koji misle slaviti Titov rođendan da se osvrnu oko sebe kako bi pogledali što je od Titovih pouzdanica preostalo: „kako mogu slaviti onoga koji je utemeljio Jugoslavensku narodnu armiju koja se kasnije ispostavila agresorom na Hrvatsku?”²⁵² Iz analize malobrojnih novinskih članaka koji se pojavljuju o Josipu Brozu Titu u devedesetim godinama 20. stoljeća uviđa se ogromna promjena u odnosu na medijsko izvještavanje u razdoblju jugoslavenske države. Broj članaka o Josipu Brozu Titu, a time i članaka o Danu mladosti, proslavi godišnjice Titova rođenja, iznimno je malen u odnosu na razdoblje u kojem je Titov kult ličnosti bio na svom vrhuncu. Može se zaključiti da je to također i posljedica toga što mediji više nisu pod utjecajem jugoslavenske propagande, odnosno nije im zabranjeno pisati negativno o Titu. Uz kvantitativan pad broja novinskih izvještaja o Danu mladosti i Brozu, ujedno se uobličava nagla promjena percepcije o Titu, u podosta negativnom kontekstu. Ove promjene u medijskom izvještavanju o Josipu Brozu mogu se uz navedene primjere procesa detitoizacije te depolitizacije smatrati dijelom postepenog procesa razgradnje njegova kulta ličnosti koji se provodio tijekom devedesetih godina 20. stoljeća.

6.4. Titostalgija: terminologija i osnovna obilježja

U prethodnom potpoglavlju koje se većim dijelom doticalo devedesetih godina 20. stoljeća kult Titove ličnosti doživio je nagli pad popularnosti, srozala se do tada besprijekorna Titova karizma. Smatra se kako se to dogodilo kao posljedica raspada jugoslavenske države kao i zbog stvaranja suvremenih republika na prostoru bivše Jugoslavije pri čemu se kolektivno sjećanje zamijenilo stvaranjem „novih“ nacionalnih sjećanja. No, do naglog preokreta od pozitivne percepcije do potenciranja negativnog mišljenja javnosti o Titu u Hrvatskoj ponajviše je došlo zbog izbijanja Domovinskog rata. Pretvaranjem Jugoslavenske narodne armije, koja je ranije bila Titova uzdanica, u dio agresorske sile na Hrvatsku, kult Titove

²⁵¹ Vjesnik, „Tito je glavni krivac“, 24.5.1995.

²⁵² Vjesnik, „Nije dobro kad se u Titu vidi samo Lucifer, a još manje kad se vidi samo anđel“, 2.5.1998.

ličnosti poistovjećivan je s tom vojskom te ga se posljedično tome nastojalo potisnuti u zaborav, odnosno razgraditi. Pri tome „brisanju prošlosti s Titom“ u medijima se više nije izvještavalo o proslavama Dana mladosti, čak niti na lokalnim razinama. To je dovelo do postavljanja pitanja može li se znati jesu li se te proslave održavale na lokalnim razinama ili se Dan mladosti zaista više nigdje nije obilježavao?

No, iako se Titova ličnost, kao i sve vezano uz njega, poput Dana mladosti, u devedesetim godinama nastojalo potisnuti iz kolektivnog sjećanja ipak se ono što ljudi prožive ne može tako lako „izbrisati“. Treba naglasiti kako se naklonost prema Brozu, iako se njegov kult ličnosti nastojao degradirati, nije mogla tako jednostavno zaboraviti. Ta nostalgija za socijalističkim razdobljem, kod nekih stanovnika na prostorima koji su ranije činili dio Jugoslavije, bila je prisutna, samo se nije iznosila u javnost. No, s normalizacijom političke situacije otprilike nakon 2000. godine razmišljanja vezana uz Titovu ličnost i djela postepeno su vraćena u razgovorne teme uz pojavu nostalgije, odnosno žaljenja za ranijim „boljim“ vremenima dok je Tito bio na čelu Jugoslavije. Smatra se da se u suvremeno doba takve osobe mogu smatrati nostalgicarima, štoviše za njih je osmišljen prikladan naziv: titostalgicari. Prema definiciji, titostalgija se objašnjava kao nostalgичni diskurs o pokojnom jugoslavenskom predsjedniku na prostorima današnjih republika, koje su ranije bile dio Jugoslavije, s vremenskim okvirom nakon raspada zajedničke države.²⁵³ No, naglašava se kako je današnja naklonost prema Brozu različita od nekadašnje jer nije obvezna ili nametnuta već je dobrovoljna, odnosno individualno izabrana.²⁵⁴ Prema provedenim anketama na prostoru bivše Jugoslavije u individualnim sjećanjima Tito je i dalje najznačajnija ličnost na ovim prostorima.²⁵⁵ Zanimljivo jest da se titostalgija manifestirala ne samo kod onih koji su bili dio „Titove omladine“, koji su tada proživjeli „najbolje godine“ već i kod onih koji nostalgiju osjećaju posredno, s obzirom na to da su rođeni nakon Brozove smrti.²⁵⁶ Nostalgiju kod mlađih osoba, koje su rođene nakon 1980. godine, može se objasniti na nekoliko načina. Jedan od njih jest mehaničko prenošenje pozitivnog sjećanja na Broza i jugoslavensku državu s generacije na generaciju, dakle mladi stječu svoje dojmove o Titu u krugu obitelji.²⁵⁷ Prema drugom načinu nostalgija je nastala zbog stavova koje mladi izgrađuju, naime u veličanju Josipa Broza Tita neki pripadnici mlade generacije pronalaze način kritiziranja suvremenih

²⁵³ Velikonja, *Titostalgija*, 41.

²⁵⁴ Isto, 41.

²⁵⁵ Uvod, U: *Tito- Viđenja i tumačenja*, 11.

²⁵⁶ Velikonja, *Titostalgija*, 119-120.

²⁵⁷ Isto, 122.

nositelja vlasti u svojim zemljama. Smatraju da na taj način mogu izraziti bunt, odnosno svoj prkos prema vlastima upravo korištenjem Titove ikone. Naime, prema mišljenju Velikonje, mladi u Titu vide ikonu bunta jer se on ne prikazuje samo kao osnivač stabilne države, mirotvorac, zakonodavac već u većini slučajeva kao borac, pobjedonosno u uniformi kao simbol neprestane borbe. Na takav zaključak navode rezultati analize napravljene na popularnom odjevnom predmetu, majicama kratkih rukava koje sadrže različite prikaze Josipa Broza Tita. Najčešće je predstavljen upravo kao partizanski komandant u maršalskoj uniformi, a rjeđe u ulozi predsjednika države u svojim kasnijim godinama. Slično vrijedi i za ostale prodajne proizvode i suvenire kulture titostalgije na kojima također prevladava „mlađa verzija Tita: partizanski Broz.“²⁵⁸

Uz postepeno „oživljavanje“ sjećanja na Broza razvija se i fenomen depolitizacije. Naime, današnje pojavljivanje Broza na različitim mjestima nastoji se namjerno depolitizirati. Prema navodima organizatora takvih manifestacija to nema veze s politikom, pri čemu se tumači kako Tito nije politički zanimljiva ličnost već su motivi potpuno drugačiji: sentimentalni, zabavni, provokativni ili komercijalni. Tako organizator „Dana Titove kuhinje“ inzistira da: „manifestacija nema nikakve veze s politikom, samo je s dobrim raspoloženjem htio podsjetiti na dane kada se zaista dobro jelo te se nada kako će manifestacija prerasti u turističku atrakciju“.²⁵⁹ No, ovakva razmišljanja smatraju se nelogičnim s obzirom da se ta depolitizacija provodi uporabom ikone jedne od najznačajnijih političkih ličnosti druge polovice 20. stoljeća. Govoreći o namjerno stvorenom materijaliziranom diskursu o Brozu Velikonja objašnjava kako se razvija komercijalizacija Titova imena i lika te gdje se sve u današnjici mogu pronaći takvi proizvodi.²⁶⁰ Naime, Titovo ime ponovno postaje brand, ono donosi zaradu tako da je npr. u Hrvatskoj zabilježen slučaj proizvodnje flaširane vode pod nazivom „Titov izvor“, nazvan tako samo da bi se proizvod što lakše plasirao na tržište.²⁶¹ Stvorena je paleta proizvoda s Titovim likom ili imenom koji se prodaju po štandovima, memorijalnim mjestima, u prodavaonicama ili suvenirnicama.²⁶² Postoje različite forme takvih suvenira od Titova lika na privjescima za ključeve, upaljačima, magnetima za frižider, olovkama, vazama, pepeljarama i slično. Uz to se prodaju i odjevni predmeti s njegovim likom otisnutim na majicama, kapama ili čarapama. Kao dokaz da Titovo ime prodaje bilo

²⁵⁸ Isto, 148-149.

²⁵⁹ Isto, 21.

²⁶⁰ Isto, 49.

²⁶¹ Isto, 22.

²⁶² Isto, 49.

kakav proizvod, u prodaji se također nalaze neka pića poput rakije ili vina s posebno osmišljenim etiketama na kojima je Brozova slika, slika njegove rodne kuće ili bar poneki socijalistički simbol.²⁶³ Pored novih proizvoda, osmišljenih s namjerom da se što bolje prodaju, u ponudi su također originalni suveniri ili antikviteti poput predmeta s Brozovim likom iz razdoblja socijalizma poput knjiga, značaka, odlikovanja, razglednica, novčanica, zastava i slično. Ova nova produkcija masovne kulture, suvenirstva te korištenje Titova lika u reklamiranju može se objasniti s poduzetničkog gledišta u jednoj rečenici: „Tito se dobro prodaje.“²⁶⁴ No činjenica jest kako se proizvodi s Titovim likom ili imenom ne bi toliko dobro prodavali da osobe koje ih kupuju nisu nostalgичne za prošlim vremenima, tako oživljavaju svoja sjećanja. Prema uspješnoj komercijalizaciji Brozova imena uviđa se kako u suvremeno doba postoji veliko zanimanje javnosti za predmete vezane uz Tita. Da se teme o Titu u današnjici aktualiziraju može se zaključiti i prema velikom interesu javnosti za saznavanjem novih činjenica o Titu i socijalističkom razdoblju, što je vidljivo iz iznimne posjećenosti Muzeja istorije Jugoslavije, nekadašnjeg Muzeja 25.maj, koja se svake godine broji u stotinama tisuća posjetitelja.²⁶⁵

6.5. Suvremene proslave Dana mladosti: obnova kulta Titove ličnosti?

Normalizacijom političke situacije te promjenom stava javnosti o Josipu Brozu Titu ponovno se organiziraju proslave Dana mladosti na lokalnim razinama. Nakon spomenutog procesa detitoizacije provedenog u devedesetim godinama, u današnjici se Titovo ime i djelo vraćaju među razgovorne teme, organiziraju se proslave Titu u čast na dan njegova rođendana. Nekoliko lokalnih društava je na Dan mladosti 2003. i 2004. godine u Dolu kod Ljubljane u Republici Sloveniji upriličilo općinsku štafetu, s pionirima i ansamblom „Maršali“.²⁶⁶ Lokalna turistička zajednica u istarskoj Fažani tijekom nedjelje oko 25. svibnja organizira tradicionalne „Titove dane“, niz kulturnih i sportskih priredbi, uz obaveznu štafetu i svečani prijem. Kao primjer ponovnog javnog pobuđivanja uspomena i sjećanja na Josipa Broza navodim i upriličavanje štafetnih trčanja i prenošenje „mini“ Štafete mladosti. „Mini“ štafeta mladosti organizira se u Skoplju u Makedoniji, gdje se kraj Titova spomenika održava središnja manifestacija koju čine kulturni i glazbeni program.²⁶⁷ Svake se godine obilježava i godišnjica Titove smrti na Dedinju pri čemu se 2008. godine Brozovu unuku Jošku uručilo

²⁶³ Isto, 51.

²⁶⁴ Isto, 127.

²⁶⁵ Uvod, u: *Tito- viđenja i tumačenja*, 12.

²⁶⁶ Velikonja, *Titostalgija*, 94.

²⁶⁷ Isto, 96.

šest štafeta koje su predstavljale nekadašnje republike. Program svih tih sletova u suvremeno doba približno je jednak: sudionici svojim izgledom, gestama ili pozdravima poput „Smrt fašizmu, sloboda narodu“ podsjećaju kako je to bilo u vrijeme dok je Tito bio živ.²⁶⁸ Smatra se kako najveći značaj među svim proslavama današnjice imaju one u Titovu rodnom mjestu, Kumrovcu. Tijekom Titova života Kumrovec je bio nezaobilazna točka prolazaka Štafeta mladosti, tamo su svake godine bile organizirane svečanosti u čast njegova rođendana. Nakon njegove smrti simboličnim činom sađenja 88 javora, željelo se zasaditi po jedan javor za svaku godinu njegova života, nastojalo se očuvati trajne uspomene na Josipa Broza Tita.²⁶⁹ Upravo se Kumrovec zbog iznimne povezanosti s Brozom u devedesetim godinama 20. stoljeća nastojao marginalizirati, učiniti da ovo mjesto „padne u zaborav“. No, kako je vrijeme prolazilo, Titov lik i djelo prestali su biti smatrani „zabranjenom“ temom, tako da se u suvremeno doba Dan mladosti ponovno počeo proslavljati u Kumrovcu. U idućim redovima ovog rada nastojat ću na primjeru proslava Dana mladosti u Titovu rodnom mjestu istražiti obnavljaju li suvremene proslave kult Titove ličnosti. Proslave Dana mladosti organizira Savez društava „Josip Broz Tito“ iz Zagreba²⁷⁰ čiji se predsjednik ogradio od bilo kakvih želja za obnovom kulta Titove ličnosti naglasivši: „kako ne žele stvarati ništa takvo s obzirom da je Tito mrtav, njega nema“.²⁷¹ No, prema mišljenjima drugih, proslava Dana mladosti uvijek će imati neku političku ili možda ideološku konotaciju: „Ali to je samo jednom u godini, kad će na proslavu dolaziti ljudi koji su emotivno vezani za Titovo vrijeme i oni koji će svojim dolaskom možda htjeti pokazati slaganje sa vrijednostima socijalizma kao ideologije veće društvene pravde i socijalne sigurnosti.“²⁷²

Kako se može uvidjeti Titov lik više nije zabranjena tema, piše se o njemu, o njegovom rodnom mjestu kao i štovateljima koji prisustvuju Danu mladosti. Izvještavanje u medijima o proslavi potvrdilo je kako pisanje o Titu više nije nepoželjno, no i dalje predstavlja kontroverznu temu. U usporedbi sa neuspješnim pronalaskom članaka o Danu mladosti u devedesetim godinama, u razdoblju nakon 2000. godine uočava se povećanje broja članaka, konkretno na Dan mladosti. Tko se okuplja u Kumrovcu, može li se to saznati iz dnevnih

²⁶⁸ Isto, 97-98.

²⁶⁹ Mathiesen Hjemdahl i Škrbić Alempijević, „Uvod. Politička mjesta u transformaciji“, 21.

²⁷⁰ Savez društava „Josip Broz Tito“ nastao je sredinom devedesetih 20. stoljeća, posvećen je čuvanju lika i djela Josipa Broza Tita. Velikonja, *Titostalgija*, 99.

²⁷¹ Marijana Belaj, „Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja“ u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 206. Dalje: Belaj, „Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja“.

²⁷² Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. Rođendana“, 262.

novina? Postoji li još uvijek kult Titove ličnosti? Mediji navode glavne razloge dolazaka posjetitelja u Kumrovec među kojima se naglašava da ih je na to, kao najčešći razlog, navela osobna vezanost uz Tita. Možda je to prisjećanje na prošla vremena kada su ljudi učeni da je Tito bio „otac Jugoslavije“, a možda je Titova sveprisutnost u njihovim životima njegov lik toliko približila pojedinim sudionicima proslave da im se čini poput člana obitelji.²⁷³ Djevojka koja je u ime Saveza društava „Josip Broz Tito“ održala govor na proslavi navodi kako se posjetitelji Kumrovca: „nisu okupili da vraćaju povijest, nego da sačuvaju sjećanje na sve dobro što je Tito napravio.“²⁷⁴ Tako se prilikom ispitivanja novinara, što misli o Titu, posjetitelj proslave prisjetio svojih sjećanja i iznio usporedbu s današnjicom: „Za njegova vremena puno smo bolje živjeli nego danas. Nije bilo granica, a više smo se međusobno poštovali, sve je bilo nekako bolje.“²⁷⁵ Kao dio proslave upriličavaju se i svojevrsni podsjetnici na ranija razdoblja nošenja Štafete mladosti, štafetna palica se 2000. godine prenosila kao dio atletske discipline u odmjeravanju snaga kumrovečkih političara i zagorskih novinara.²⁷⁶ Smatra se kako Kumrovec na Dan mladosti najviše posjećuju umirovljenici, koji se sa sjetom prisjećaju socijalističkog razdoblja te odaju počast Titu pred njegovom rodom kućom: „Odajemo ti priznanje kao velikanu naše mladosti, kao najvećem svjetskom borcu za mir. Bilo je časno i lijepo živjeti s tobom. Zato ti na svemu velika hvala.“²⁷⁷ Na temelju novinskih članaka uviđa se kako se ponajviše obilaskom Titove rodne kuće kao i pjesmom i plesom oživljavaju sjećanja posjetitelja na Josipa Broza Tita. Idealiziranje prošlosti i nostalgija za „boljim“ vremenima ujedinila je sudionike najsnažnije putem pjesme i plesa, koje su po završetku formalnog dijela programa neformalno sami upriličili, u trenutku kad su organizatori proslave već najavili njen završetak. Naime, proslava je nastavljena pjevanjem pjesama vezanim za tematiku socijalističke Jugoslavije koje su u ondašnje vrijeme pjevane u čast Titu: „Druže Tito, mi ti se kunemo“, „Po šumama i gorama“, „Druže Tito, ljubičice bijela“ ili „Ide Tito preko Romanije“.²⁷⁸ Glazba na proslavi uz parolu koja se simbolično provlačila kroz cijelo događanje: „U radosti je mladost, u mladosti je radost“, potencirala je kod starijih sudionika sjećanja na omladinske dane, na nepovratno izgubljeno, a ovdje na tren

²⁷³ Isto, 440.

²⁷⁴ Isto, 440.

²⁷⁵ Večernji list, „Za Titov povratak“, 25.5.2000.

²⁷⁶ Večernji list, „Za Titov povratak“, 25.5.2000.

²⁷⁷ Večernji list, „Dan mladosti slavili umirovljenici“, 26.5.2000.

²⁷⁸ Večernji list, „Pet tisuća ljudi klicalo Titu“, 23.5.2004.

oživljeno doba mladosti.²⁷⁹ Iako se smanjuje broj onih koji su živjeli kad i Tito, već je 2004. godine prema medijskoj prezentaciji bilo vidljivo da i neki članovi mlade generacije žele živjeti sa sjećanjem na Tita.²⁸⁰ Naime, već sam ranije napomenula kako se titostalgija javlja i kod mlade generacije, osoba koje su rođene nakon Brozove smrti, koje o Titovom liku i djelu saznaju u krugu obitelji. Tako je mladi Filip koji je prisustvovao proslavi Dana mladosti 2004. godine naglasio kako je njegov razlog dolaska bila znatiželja zbog priča koje je čuo: „o životu u bivšoj Jugoslaviji saznao je preko roditelja koji su mu pričali kako je bilo lijepo, kako smo svi živjeli bolje.“²⁸¹ S druge strane neki od pripadnika mlade generacije imali su drugačije razloge za dolazak na Dan mladosti. Naime, mladi su dolaskom u Kumrovec nastojali iskazati svoj bunt postojećim vlastima te kritiku tadašnjeg društva ocjenjujući ga ograničenim u smislu potenciranja namjernog zaborava prošlog socijalističkog sustava.²⁸² Pri tome usporedbom socijalizma i tadašnjeg kapitalizma ocjenjuju kako je u vrijeme socijalizma svima bilo bolje: „Imao si sve škole financirane, a sad nemaš novaca da ideš na fakultet! Svi su imali stan, svi su imali stalan posao, a sad šta imaš? Radiš jedan posao šest mjeseci i može te izbaciti bilo kada!“²⁸³ Kumrovec je 2004. godine popraćen i putem televizijskog prijenosa u vijestima na javnoj Hrvatskoj radioteleviziji u bloku zanimljivosti iz Hrvatske.²⁸⁴ Iz priloga se moglo saznati koliko je ljudi posjetilo Kumrovec, među kojima su bili i posjetitelji iz Makedonije, Crne Gore i Slovenije, što se posebno naglasilo da bi gledateljima ukazali na šaroliku nacionalnu strukturu posjetitelja.²⁸⁵

Svojevrсна su žarišta okupljanja na Dan mladosti u Kumrovcu Titova rodna kuća i kip u prirodnoj veličini. Doticaj s kipom nerijetko nameće određen obrazac ponašanja koji upriličuju skupine prijatelja ili obitelji kao i formalne delegacije, koji sa sobom donose aranžirane cvjetne vijence, nekadašnje jugoslavenske barjake, kao i crvene zastave sa simbolima srpa i čekića.²⁸⁶ Spomenik Josipu Brozu Titu u posjetiteljima izaziva osobite geste, postupke i osjećaje koji povratno pretvaraju kip u osobu koju on prikazuje. Svoju počast Titu

²⁷⁹ Željka Petrović i Tihana Rubić, „Druže Tito, mi ti se kunemo. Uloga glazbe na proslavi Dana mladosti“ u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 240.

²⁸⁰ Radovani, „Izvjestavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi“, 442.

²⁸¹ Nenad Kovačić, „Petrica mladih Hrvata putuju u dobra stara vremena“ u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 331. Dalje: Kovačić, „Petrica mladih Hrvata putuju u dobra stara vremena“.

²⁸² Kovačić, „Petrica mladih Hrvata putuju u dobra stara vremena“, 340.

²⁸³ Isto, 337.

²⁸⁴ Radovani, „Izvjestavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi“, 435.

²⁸⁵ Isto, 436.

²⁸⁶ Škrbić Alempijević i Mathiesen Hjemdahl, „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. rođendana“, 242.

posjetitelji proslave odaju dodirivanjem i ljubljenjem kipa, paljenjem svijeća oko postolja, gestom križanja ispred kipa.²⁸⁷ Time se uočava kako sudionici proslava dolaze s namjerom da izraze poštovanje osobi, materijaliziranoj u kipu, pa zbog toga postupaju prema njemu na takve načine. Ujedno se time podsjećaju na prošlost, to prizivanje sjećanja odražava njihovu nostalgiju za prošlim vremenima.²⁸⁸ Kako bi održali sjećanje na Tita „živim“ posjetitelji manifestacije na Dan mladosti kući se vraćaju s predmetom posvećenim Brozu. Kupnjom suvenira nastoje materijalizirati sjećanja, kako bi ih pravovremeno mogli oživjeti. Značenje tih predmeta sjećanja nije toliko u njima samima, koliko u načinu na koji su priče, kao i uspomene, utkane u predmete.²⁸⁹ Suvenir koji se prodaju na Dan mladosti mogu se razvrstati na dvije grupe predmeta, jednu čine originalni predmeti iz razdoblja djelovanja Josipa Broza Tita dok drugu čine predmeti izravno usmjereni na tržište.²⁹⁰ Originalnim predmetima klasificiraju se predmeti poput značaka, knjiga izdanih u socijalizmu, crvene marame ili kape „titovke“ koje su nosili članovi pionirskih organizacija, dok se u drugu skupinu suvenira mogu uvrstiti takozvani „osmišljeni suvenir“ poput pepeljara s Titovim likom, majica kratkih rukava, zidnih tanjurića, šalica s njegovim likom ili imenom.²⁹¹ Takvi predmeti koji su direktno osmišljeni za prodaju, primjeri su komercijalizacije Titova lika i imena za koje sam i ranije napomenula da se prodaju diljem zemalja koje su činile Titovu Jugoslaviju.

²⁸⁷ Belaj, „Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja“, 215.

²⁸⁸ Isto, 215.

²⁸⁹ Jasmina Jurković, „Trgovanje Titom. Od komunističkog otpada do suvenira“ u: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl (Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006), 281. Dalje: Jurković, „Trgovanje Titom. Od komunističkog otpada do suvenira“.

²⁹⁰ Jurković, „Trgovanje Titom. Od komunističkog otpada do suvenira“, 283.

²⁹¹ Isto, 283.

ZAKLJUČAK

Djelovanjem jugoslavenske propagande u socijalističkom razdoblju Josip Broz Tito je putem raznovrsnih medija kao i indoktrinacijom mladih kroz sustav obrazovanja ubrzo postao temeljni simbol jugoslavenske države te jedini i neprikosnoveni vođa. Prvotno Titova štafeta, a zatim i Štafeta mladosti bili su simboli osmišljeni u svrhu izgrađivanja te širenja kulta Titove ličnosti. Pretvaranjem dana svog rođendana u Dan mladosti, dan mlade generacije, kako bi zajedno slavili, ojačala je poveznica između Broza i mladih te time Titov kult ličnosti zadobiva njihovu masovnu podršku. Analizom novinskih članaka u razdoblju nošenja štafete, uočeno je kako se ta poveznica između Tita i mladih trčanjem Štafete mladosti kao i sudjelovanjem u proslavama Dana mladosti sve više jačala. Cilj socijalističke ideologije pri tom bilo je stvaranje idealizirane slike o vođi države kroz te manifestacije tako da je Tito ubrzo postao heroj te uzor omladine. Tako da se sa sigurnošću može tvrditi kako je Dan mladosti u razdoblju Titove vlasti znatno doprinio izgradnji njegova kulta ličnosti. No, nakon Titove smrti, simboli kulta ličnosti njegovom su smrću pomalo gubili svoj značaj. Sve su učestalije bile rasprave o pitanju ukidanja ili održavanja Štafete mladosti kao i proslava na Dan mladosti. U periodu nakon Titove smrti manifestacije povodom njegova rođendana svake su godine sve više kritizirane kao zastarjele, čime su gubile smisao, te su naposljetku formalno ukinute 1988. godine.

Iako je Titov kult ličnosti tim činom bio oslabljen, ipak je i dalje među građanima Jugoslavije bilo prisutno poštovanje prema njegovu liku i djelu. No, raspadom jugoslavenske države, stvaranjem suverenih republika na tome prostoru kao i izbijanjem Domovinskog rata naglo se promijenila percepcija hrvatske javnosti o Josipu Brozu Titu. Nakon što je Jugoslavenska narodna armija, dotadašnja Titova uzdanica, stala na stranu agresora na hrvatski narod u Domovinskom ratu, percepcija o Brozu zadobila je negativan predznak. Zbog toga se tijekom devedesetih godina 20. stoljeća provodio proces aktivne detitoizacije čime se nastojalo zanemariti postojanje Titova kulta ličnosti, te potisnuti kolektivno sjećanje na socijalizam. Iako se to nastojalo učiniti, smatram da ipak nije došlo do potpune razgradnje Brozova kulta ličnosti s obzirom da se pozitivna sjećanja osoba koje su živjele u socijalističkom razdoblju ne mogu tako jednostavno izbrisati.

Zanimljiva je pojava fenomena titostalgije, odnosno „oživljavanja“ sjećanja na Josipa Broza Tita te transformacija njegova imena u svojevrsan brand nakon devedesetih godina. Normalizacijom političkih te društvenih okolnosti nakon 2000. godine uvode se ponovne

proslave Dana mladosti na lokalnim razinama od kojih su najznačajnije upravo one u Titovu rodnom mjestu, Kumrovcu. Ne može se sa sigurnošću utvrditi u kojoj se mjeri, putem izabranih govora na pozornici, pjevanjem pjesama koje su bile dio socijalističkog razdoblja te personifikacijom Titova spomenika kao Tita samog, obnavlja Titov kult ličnosti. Ako se „oživljavanje“ sjećanja na Titov lik i djelo putem tih proslava, smatra načinom obnavljanja Titova kulta ličnosti, tada se njegov kult zaista nastavlja. Sjećanja osoba, koje su živjele dok je Tito bio na čelu države, neizbrisiva su, a prenošenjem tih sjećanja na mlađe generacije kult Titove ličnosti i dalje će „živjeti“. Uočava se kako će uvijek postojati oni koji će iz nekog razloga dolaziti na proslave Dana mladosti te održavati Titov kult ličnosti vitalnim, te oni koji će s gorčinom promatrati one koji sudjeluju u tome. Iako je od Titove smrti protekao dugi niz godina, on će kao kontroverzna ličnost i dalje privlačiti pozornost hrvatske javnosti, neovisno o pojedinačnim, nerijetko suprotstavljenim, stavovima o njemu.

SAŽETAK

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata započela je izgradnja Titova kulta ličnosti koji se posredstvom jugoslavenske propagande ubrzo proširio te zadobio masovnu podršku među građanima jugoslavenske države. Godine 1945. nastala je ideja da se štafetnim trčanjem uputi rođendanska čestitka što je postalo tradicionalnim simbolom izražavanja ljubavi i poštovanja prema Titu te jedinstvena manifestacija u svijetu. Proglašavanjem dana svog rođendana Danom mladosti, odnosno danom mlade generacije, Tito je mlade nastojao čvršće vezati uz sebe, zadobivši time njihovu masovnu podršku. Štafeta mladosti, kao i proslave na Dan mladosti, jačale su tijekom 42 godine svog postojanja Titov kult ličnosti. Titovom smrću, 1980. godine, štafeta trčanja te Dan mladosti i dalje su se upriličavali no postepeno je jenjavao njihov značaj, zbog čega ih se naposljetku odlučilo ukinuti. Iako je kult Titove ličnosti nakon tog čina i dalje ostao u javnosti snažan, promjenom političkih okolnosti, odnosno raspadom Jugoslavije kao i stvaranjem samostalnih republika na tom prostoru znatno je oslabljen te je promijenjena percepcija o Josipu Brozu Titu. Tijekom devedesetih godina 20. stoljeća Titov kult ličnosti pokušalo se zanemariti ili potisnuti iz kolektivnog sjećanja zbog različitih stavova „novih“ nacionalnih ideologija. Za potpuno negativan predznak Titova kulta ličnosti u hrvatskoj javnosti bio je zaslužan potez kojim je Jugoslavenska narodna armija, kao jedna od Titovih uzdanica, stala na stranu agresora u Domovinskom ratu. Time je Titov kult ličnosti znatno oslabljen te posljedično tome proslavama Dana mladosti tijekom tih godina nema ni traga. No, normalizacijom okolnosti nakon 2000. godine percepcija o Brozu se mijenja, pojavljuje se fenomen titostalgije među stanovništvom bivše Jugoslavije te se na tom prostoru obnavljaju proslave Dana mladosti na lokalnim razinama.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori:

Komunist, 1980.- 1987. godina

Polet, 1980.- 1987. godina

Večernji list, 2000.; 2004. godina

Vjesnik, 1950.- 1998. godina

Literatura:

1. Belaj, Marijana. „Tito poslije Tita. Kip Josipa Broza kao žarište obrednog ponašanja“. U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 201-220. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.
2. Bondarev, Nikita. „Tito's cult: chronological borders and intensity.“ U: *Tito-viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar, 750-754. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Arhiv Jugoslavije, 2011.
3. Čolović, Ivan. „O maketama i štafetama.“ U: *VlasTito iskustvo*, ur. Radonja Leposavić, 137-163. Beograd: Samizdat, 2005.
4. Džuverović, Borisav. *25.maj Dan mladosti*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1974.
5. Erdei, Ildiko. „Odrastanje u poznom socijalizmu- od „pionira malenih“ do „vojske potrošača.“ U: *Devijacije i promašaji. Etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica, 205-240. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.
6. Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Europapress holding Liber, 2008.
7. Grdinić, Spasoje. „Video sam te kako nosiš štafetu čudim se da si sad protiv nje“. U: *VlasTito iskustvo*, ur. Radonja Leposavić, 109-137. Beograd: Samizdat, 2005.
8. *Hrvatska opća enciklopedija*. s.v. Kult личности, 6., Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.: 338.
9. Jakovina, Tvrtko. „Tito je mladost, mladost je radost.“ U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 165-176. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.
10. Jurković, Jasmina. „Trgovanje Titom. Od komunističkog otpada do suvenira“. U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 277-302. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.

11. Kastratović Ristić, Veselinka. „Proslave u čast Titove štafete-štafete mladosti.“ U: katalog *Štafete 1945-1987*, 23-38. Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2008.
12. Kecman, Vladimir. *Titova štafeta - štafeta mladosti*. Beograd: Memorijalni centar „Josip Broz Tito“, 1985.
13. Kovačić, Nenad. „Petorica mladih Hrvata putuju u dobra stara vremena“. U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 317-342. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.
14. Kršić, Dejan. „Work in progress“. U: *VlasTito iskustvo*, ur. Radonja Leposavić, 11-19. Beograd: Samizdat, 2005.
15. Kuljić, Todor. *Tito-sociološkoistorijska studija*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2005.
16. Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
17. Najbar Agičić, Magdalena. „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima povijesti“. U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 377-398. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.
18. Nemet, Dražen. „Povijesni mitovi o Josipu Brozu Titu kao sredstvo manipulacije narodima na prostoru bivše SFRJ.“ *Pro tempore* 3 (2006): 109-111.
19. Nikolić, Kosta. „I poslije Tita, Tito“. U: *Tito-viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar, 760-777. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije: Arhiv Jugoslavije, 2011.
20. Overy, Richard. *Diktatori. Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2005.
21. Panić, Ana. „Štafeta-simbol zajedništva“. U: katalog *Štafete 1945-1987*, 13-22. Beograd: Muzej istorije Jugoslavije, 2008.
22. Petrović, Željka i Rubić, Tihana. „Druže Tito, mi ti se kunemo. Uloga glazbe na proslavi Dana mladosti“. U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 221-246. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.
23. Pirjevec, Jože. *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2012.
24. Radovani, Ivana. „Izveštavanje o Danu mladosti. Medijska poruka u povijesnoj perspektivi“. U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 419-444. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.

25. Ridley, Jasper. *Tito*. Zagreb: Prometej, 2000.
26. Saračević, Sead, ur. *Bilo je časno živjeti s Titom*. Zagreb: Vjesnik: Mladost: Prosvjeta, 1980.
27. Stefanović, Momčilo. *Titova štafeta mladosti*. Beograd: Mladost, 1988.
28. Škrbić Alempijević, Nevena i Mathiesen Hjemdahl, Kirsti. „Jesi li jedna od nas? S proslave Titova 112. rođendana“. U: *Devijacije i promašaji: etnografija domaćeg socijalizma*, ur. Lada Čale Feldman i Ines Prica, 241-263. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006.
29. Škrbić Alempijević, Nevena i Mathiesen Hjemdahl, Kirsti. „Uvod. Politička mjesta u transformaciji.“ U: *O Titu kao mitu: proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, 9-40. Zagreb: Filozofski fakultet-Srednja Europa, 2006.
30. Velikonja, Mitja. *Titostalgija*. Beograd: Biblioteka XX.vek, 2010.